

[f. 425r]

†

EXHORTATIO 6^a

[MINISTERIA QUAE IN «FORMULA INSTITUTI» LEGUNTUR]

§ I. — INTRODUCTIO. — 1. Recapitulatio praecedentis exhortationis, de perfectione ad quam tendit Societas. De iis per quae ad finem contendendum est. — 2. Ministeria quae in Formula leguntur. — 3. Amplitudo et plenitudo ministeriorum. — 4. Haec accepta ex fundatione tanquam substantialia. — 5. Hoc institutum a Sancta Sede acceptum. — 6. Gratia Dei ad haec ministeria. — 7. Meliores fore qui futuri sunt in Societate.

§ II. — DE PRAEDICATIONIBUS. — 8. Incipit agere de singulis ministeriis. — 9. Quid «praedicationes» intelligamus. — 10-11. Vita spiritualis et spiritus debent esse in concionatore. — 12. Studia quibus debet concionator dare operam. Quid P. Ignatius de hac praeparatione senserit. — 13. Quomodo efformandi qui facultatem concionandi habeant. — 14. In novitiatu. — 15-16. Cum versantur in litterarum studiis et in philosophicis et theologicis. — 17. Post finem impositum studiis. — 18. Studia agenda cum spiritu.

§ III. — DE LECTIONIBUS. — 19. Discrimen inter lectiones sacras et illas quae habentur in collegiis. Item discrimen a concionibus. — 20. Studia lectoris. — 21. Finis intentus in lectionibus scholasticis.

§ IV. — ALIUD QUODCUMQUE VERBI DEI MINISTERIUM. — 22. Excellentia ministerii verbi et huius praincipiae partes. — 23. Momentum colloqui spiritualis. — 24. Patres Faber, Xaverius, Ignatius insignes in hoc ministerio. — 25. Quomodo Pater Ignatius hoc ministerio uteretur. — 26. Materia colloqui et modus illius. — 27. Alii modi hoc ministerium exercendi. — 28. Colloquium spirituale inter multos. Exempla Messanae, Romae et in collegio Genuensi. — 29. Exhortationes in confessione. Commodum quod coniungantur cum sacramento. — 30. Auxilium moribundis praestandum. — 31. Quomodo mors ipsis denuntianda. — 32. Dispositio ad mortem. — 33. Auxilium praestandum morte plectendis. — 34. Disputatio cum haereticis et scriptio librorum. — 35. Amplitudo quae continetur ministerio verbi Dei.

§ V. — EXERCITIA SPIRITALIA. — 36. Quid intelligentur exercitia spiritualia. — 37. Origo exercitiorum P. Ignatii. — 38. Fructus exercitiorum. — 39. Unde hic fructus exercitiorum. — 40. Aliae methodi exercitiorum. — 41. Momentum quod S. Ignatius tribuit Exercitiis. — 42. Quinam seligendi ad dispensanda exercitia. — 43. Quomodo agere debeant.

§ VI. — DE DOCTRINA CHRISTIANA. — 44. Momentum doctrinae christiana docendae. — 45. Quid haeretici in re praestent. — 46. Quomodo fiat categesis puerorum. — 47. Item pro adultis. — 48. P. Ignatius pluris faciebat hoc ministerium. In eo non solum intellectus, sed voluntas attingi debet et informari ad pietatem.

§ VII. — ADMINISTRATIO SACRAMENTORUM. — 49. De quibus sacramentis nunc agitur. — 50. Cur in paenitentiae et Eucharistiae sacramentis consistimus. — 51. Quando alia sacramenta administramus; et quatenus officium parochi exerceamus. — 52. Animadversiones pro confessariis. Utilia etiam suadeant, habeantque locos communes ad demonstrandam gravitatem peccati. — 53. Adducant magnanimitatem et ne agant scrupulose. — 54. Intelligent facultates quas habent; interdum consulant alios. — 55. Perfectio in servando sigillo. — 56. Ne misceantur quae ad confessionem non attinent. — 57. Gravitas in agendo et qualis conversatio cum mulieribus. — 58. Munuscula ne accipiatur. — 59. Quatenus confessiones in domibus privatis audiantur. — 60. Quid si adest status peccati, ut concubinatus. — 61. Quid de periculis peccati. — 62. Quid in casibus de restitutione. — 63. In possessione plurium beneficiorum ecclesiasticorum, quae iure communii retineri non possunt. — 64. Qualis et quomodo imponeenda satisfactio sacramentalis. — 65. Momentum confessionis frequentis et communionis frequentis. Qualis praeparatio adducenda.

§ VIII. — ALIA MINISTERIA. — 66. Cur praecedentia ad spiritualem consolacionem animarum praecipue intendenda. — 67. Etiam ad alia opera caritatis incumbendum. — 68. Dissidentium reconciliatio. — 69. Labor in hospitalibus et carceribus. — 70. Reliqua caritatis opera. — 71. Quid significet «prout visum fuerit». — 72. Nullo accepto stipendio.

[§ I. — INTRODUCTIO]

[1] Vidistis, fratres, quemadmodum Societas in Examine finem explicit et exponat; simul agnovistis quae diximus ea esse plane quae in manibus continentem habemus, in quibus exercemur; illud praeterea hinc sit exploratum, quid sibi velit quod in formula Instituti legimus, ut «ad profectum animarum in vita et doctrina christiana intendat»¹ Societas. Graviter scilicet dictum est ne sisstat in necessariis, vel in principiis sit contenta Societas; sed ut [f. 425v] semper ad perfectionem et utilitatem ampliorem contendat tum in vita et moribus, tum in doctrinae christianaee institutione. Et quidem his paucis verbis ingentem nobis campum aperuit, in quo exerceremur ad maiora nos assidue extendentis. Ut nullus est gratiae finis in hac vita mortali, ita in profectu virtutum et illustrationis mentis humanae nullus est status. Quocirca nobis ad ubiorem in animabus fructum procurandum semper est alabordum.

6-7 ad profectum -- Societas subd. lin. || 13 in profectu virtutum in marg.

¹ PAULUS III, Regimini militantis, n. 3; IULIUS III, Expositus debitum, n. 3; MI, Const. I, 26, 376.

[2] Post tractationem de fine tempus et locus postulat ut de iis per quae ad finem contendendum est dicamus. [f. 426r]

Audiamus igitur formulam Instituti: «per publicas (inquit) 20 praedicationes, lectiones et quodcumque verbi Dei ministerium, spiritualia exercitia, puerorum ac rudium in Christianismo institutionem, christifidelium in confessionibus audiendis et caeteris sacramentis administrandis spiritualem consolationem praecipue intendat» (Societas, scilicet, vel qui Societati nomen dedit). «Et 25 nihilominus ad dissidentium reconciliationem et eorum qui in carceribus vel in hospitalibus inveniuntur piam subventionem et ministerium, ac reliqua charitatis [f. 426v] opera, prout ad Dei gloriam et commune bonum expedire visum erit, exequenda, gratis omnino et nullo pro suo in praedictis omnibus labore stipendio 30 accepto, se utilem exhibeat; curetque primo Deum, deinde huius sui instituti rationem, quae via quaedam est ad illum, quoad vixerit ante oculos habere, et finem hunc sibi a Deo propositum totis viribus assequi»². Hactenus formula.

[3] Mentem advertite, fratres, et spiritum diligenter ad plenitudinem ministeriorum quae nobis dedit Deus de singulari sua benignitate. Intelligitis primum omnia nobis data esse atque praescripta [f. 427r] Ecclesiae ministeria quae simplici et humili sacerdoti competere possunt³. Nullum enim praeterea defuit quod nos obire possimus. Nam 2 sacramenta, confirmationis 40 et ordinis, ad solos episcopos pertinent; iurisdictio in externo foro, in alienos, ius decimas exigendi vel proventus pro ministeriis: haec dignitatis sunt episcopalibus vel etiam suo gradu parochorum. Reliqua omnia ecclesiastica ministeria nostra sunt.

[4] Qua in re illud notandum summopere: haec ministeria tam 45 multa, tam magna non accepisse nos [f. 427v] post Societatis fundationem vel post acceptum et confirmatum institutum, sed ex fundatione et instituto; non ut accidentalia et Societati adventitia, sed tanquam substantialia et cum ipsa Societate nata. Ut enim vocationem et finem et institutum accepit a Deo Societas per Ignatium, ita haec media quibus vocationem expleret et

¹⁷ post tractationem *in marg.* || 19-24 per publicas — intendat *subd. lin.* || 24 Societas — dedit *in marg.* || 24-33 Et nihilominus — assequi *subd. lin.* || 34 Mentem corr. *ex animum* | et spiritum *in marg.* || 47-48 et Societati — nata *in marg.* || 49 et institutum *in marg.*

² IULIUS III, *Exposeit debitum*, n. 3: MI, *Const. I*, 376.
³ Cf. *Exh. 3 Compl.* n. 73*.

finem a Deo acceptum consequeretur et institutum observaret. Ut autem Ecclesia vocationem, finem, institutum confirmavit, ita eadem confirmatione haec nostra esse ministeria ex instituto sanxit.

Non sunt igitur haec extrinsecus nobis accommodata, sed ⁵⁵ intrinsecus accepta et sine quibus nec finis nec vocatio nec institutum constare potest; atque [f. 428r] adeo, ut ratio gratiae, finis instituti propria, hanc religionem ab aliis discernit ac dividit, ita haec ministeria idem faciunt, vel illa per haec simul illud faciunt.

[5] Sumus concionatores, lectores, apostolica auctoritate ex instituto; sumus catechistae, sumus orationis institutores, sumus ministri sacramentorum, Ecclesiae auctoritate. Haec et alia opera quae nostra sunt, tam multa omnia, divina vocatione, approbatione vero Sedis Apostolicae et generalis Concilii⁴, hoc est, Ecclesiae ⁶⁵ catholicae, obimus, etc. Quanta igitur nos oportet esse animi alacritate in nostris ministeriis, quanta spe niti debemus. [f. 428v] quantam cordis humilitatem hinc concipere debemus, quantam rursum animi magnitudinem in Christo!

[6] Ubi animadvertisimus et videmus tam singularem benignitatem, tam largam bonitatis suae manum in nos Deum excuisse, putatis, fratres, haec nobis solum esse ministeria attributa et non simul gratiam a Deo ad illa fructuose ad maiorem suam gloriam exercenda esse largiter communicaturum?

Nullum est ministerium ad quod singularem gratiam non acceperimus; nullum est ad quod utiliter exequendum Ecclesia suis orationibus nos non iuvet, suis item privilegiis nos non armet [f. 429r]; quod, ut hactenus facere non omisit opportune, nec deinceps desistet de sua benignitate nos prosequi. Unde existimatis, fratres, tantam efficaciam in Societate, tantam fructus amplitudinem provenisse ex his ministeriis paucis annis, nisi ex illa vocatione Dei, ex illa gratia singulari divinae bonitatis? Quibus Dei praesidiis sedulo nostri Patres sunt cooperati. Veriori quadam cordis humilitate et animi magnitudine in Christo, eodem

⁵¹ et institutum observarent *in marg.* || 55 haec *del.* ex privilegio accepta, non post || 57 adeo ut *in marg.* || 63 Ecclesiae — Haec et *in marg.* || 70 animadtimus *ms.* || 70-71 benigitem *ms.* || 81 paucis annis *in marg.*

⁴ Scilicet, Concilii Tridentini, sessione 25^a, De regularibus, c. 16: *Concilii Trident. Actorum Pars Sexta* (Görres) tom. IX, p. 1079, 1083. Cf. *Dialog. II*, n. 38.

85 nobis insistendum est diligenter. Ut nostris, muneri ne desimus, est gratia ad ministeria, multa etiam exempla Patrum addita, multo plures intercessiones et in [f. 429v] caelo et nostrorum.

[7] ⁵ Non dubito quin et vos, et omnes quotquot in Societate vivunt, magnum incrementum Societati sint allaturi, hoc est, ubiorem fructum in animabus ad maiorem Dei gloriam. Hoc tamen addam de hac re, quod vobis animum augeat, spem et alacritatem in Christo. Audivi ego, audierunt item alii, P. Ignatium, quem affirmaret meliores futuros in Societate qui post illa initia erant exstituri ⁶. Meliores ipse quidem dicebat de sua humilitate. Ego tamen semper intellexi ampliora et uberiora fore Societatis ministeria et fructus; sed ita tamen si nostrae gratiae, si nostrae vocationi non desimus. Et confido ego quidem [f. 383r] ⁷ non defuturos et animadversuros inflammata esse ministeria nostra divina illa charitate, quae ad perfectissima quaeque nititur et nostra omnium corda inflammat suaviter semper et fervide.

[\$ II. — DE PRAEDICATIONIBUS]

[8] His praelibatis, audite nunc de singulis ministeriis, et quidem ad propriam nostri instituti rationem accommodate; ad Patres enim et fratres Societatis haec dicimus, non ad alios.

[9] Quid igitur esse praedicationes intelligimus? Illam rationem concionandi publice, qua non solum docetur populus e verbo Dei, quaeam credenda, speranda, amanda et agenda sint, quae fu-
gienda; sed adhibentur animorum motiones, tum suaves et ad virtutem alliectivae, tum illae etiam, quae a vitiis deterrent, concitati-
us. Et tamen, etiam quem solummodo docemus in concione, ita esse debet illa oratio sedata, ut gustum secum afferat et quasi

⁸⁷ in prius etiam || 94 suo ms. || 95 uberia ms. || 98 in marg. quid intelligimus verbum Dei || 98-100 et animadversuros — fervide in marg. || 6-7 Quaenam — fu-
gienda in marg. || 9 in concione in marg.

⁵ Ex hoc loco editum fuit in EN, IV, 653-670.

⁶ Cf. NATALIS, *Apolog. ad doctores Paris.* n. 132: F. narr. II, 111; P. RIBADENEYRA, *Dicta et facta Sancti Ignatii*, n. 79: F. narr. II, 493; *Responsio Manarei ad Lancicci postulata*, n. 5: F. narr. III, 425; *Memorabilia de S. Ignatio* (collecta a P. Lancicio) n. 12 (dictum Manarei), n. 13 (dictum Natalis): F. narr. III, 711.

⁷ Adhortatio prosequitur in antiquo fol. 383r, in quaternione 7°, ut animadvertisimus in Praefatione. Nunc, post recentissimam restauracionem codicis, de facto est fol. 367r. In margine scribitur ab auctore: quid intelligimus verbum Dei.

spiret odorem [f. 383v] qui cordibus audientium se insinuet fructuose.

[10] Hoc magnum est in Ecclesia ministerium, quod e prophe-
tiae dono ⁸ proficiscitur in Ecclesia Christi. Sed tamen animad-
vertant concionatores donum huius prophetiae esse posse in his
etiam qui iuxta suam prophetiam non vivant. Dicunt quidem
splendide et potenter pro concione, vivunt tamen in tenebris
vitiorum vel vitae infirmitate atque imperfectione. Hi ducuntur
gratia sensili, gratia gratis data, docent vitia devitari et imper-
fectiones, ad perfectionem contendit; ipsi, si paululum attingantur
aliqua reprehensione aut mortificatione, produnt suam miseriam
[f. 384r] deplorandam.

Quid igitur faciet noster concionator? Ne naturali dono (si-
quidem nati videntur aliqui ad concionandum) confidat. Neque
vero, si quid praeterea Dominus illi dederit prophetiae, illo solum
nitatur; sed vitae puritatem et exemplum, et charitatis fervorem
adiungat. Sine hoc enim spiritu deputet esse suas conciones ut
effoetas; vel, si fructum afferant (ut fieri aliquando videmus),
videat ne de illis sit tandem quibus dicturus est Christus (Matt. 7):
«Nunquam novi vos» ⁹, etiamsi prophetaveritis et multas virtutes
feceritis; [f. 384v] quod Deus omen avertat.

[11] Non est igitur ita concionandum, ut pessimi quique pos-
sunt concionari; sed illud attente est animadvertisendum: si naturalis
facultas, vel etiam ex dono Dei gratuito profecta, tantam potest
efficaciam verbo conciliare, quid non sperandum ab excellentiori
virtutum et donorum Spiritus Sancti facultate, praesertim vero
charitate et sapientia? Huc igitur incumbite, concionatores, ut
facultates, quas ad suggestum adducitis, vim accipient, non a
donis naturalibus vel gratis datis tantum, sed ab iis quae gratum
hominem faciunt; atque adeo coniungatis omnium virtutum car-
ruginem spiritualem, quae aliquid utilitatis [f. 385r] vestris con-

⁸ atque imperfectione in mar.. || 26 et exemplum in marg. || 29 Matt. 7 in
marg. || 30 Numquam] nunc ms. || 34 profecta in marg. || 36 et donorum — Sancti
in marg. || 37 et sapientia in marg. || 39 naturalibus vel in marg. || 40-41 carthaginem
obscure script.

⁹ Cf. 1 Cor. 10, 10; 13, 2, etc. De conceptu et dono prophetiae in S. Scriptura, cf. J. ENCISO, *El concepto de profeta en el A. Testamento: Rev. española de Teología 1 (1940) 139-210; S. MUÑOZ IGLESIAS, Los profetas de N. Testamento comparados con los del Antiguo: Estudios Bíblicos 6 (1947) 307-337.*

⁹ Mt. 7, 23.

cionibus afferre possit. Illud etiam in animum vestrum inducite, vos non aliis solum concionari, sed vobis et primum et potissimum. Vos doceatis, vos excitetis omnibus affectibus ad vitae p⁴⁵uritatem et perfectionem. Christus in vobis loquatur, in vobis et per vos efficax sit eius verbum; quod quum sit plane infinitum, divinam habet maiestatem, suavitatem, virtutem, consolationem.

[12] Sed quibus studiis literarum dare operam debet noster concionator? Antequam hoc dicam, audite traditionem ex Patre Ignatio. Sciebat vir ille sapiens excellens esse ministerium praedicandi verbum Dei in Ecclesia, tum [f. 385v] in Societate in primis necessarium et utile. Nam quum noster sit finis ut animarum salutem et perfectionem procuremus, nulla vis maior ad hoc admoveri potest quam concionum, secundum¹⁰ sacramenta, quae ex opere operato (ut loquuntur theologi) sunt efficacia¹¹. In illis enim omne ministerium verbi Dei continetur, docendi, exhortandi, movendi affectus omnes, cum omni industria et spiritus vehementia; fons in his aperitur divinarum scripturarum et sapientiae et scientiae Dei. Haec igitur quum sciret P. Ignatius et doceret, illud praescribebat: nullam artem liberalem, nullam scientiam, quae [f. 386r] afferre aliquid utilitatis ad ornandam concionem posset, esse a nostris concionatoribus negligendam. Audivi ego, quum quidam illum consuleret an Ciceronis orationes legerentur, ut inde aliquid subsidii ad conciones comparare posset, incidisse Patrem: posse¹². Hinc illud praeterea est quod tantam diligentiam et exercitationem ad conciones adhibendam curaverit atque instituerit. Hinc quod in Constitutionibus accurate de concionatorum praeparatione tradiderit¹³. Hinc quod tonos (quos dicitur) instituerit¹⁴, qui attinent ad actionem et pronuntia-

⁵¹ vir ille sapiens *in marg.* || 55 prius secundo || 58-59 et spiritus vehementia *in marg.* || 66 incidisse obscure script.

¹⁰ Ita videtur clare scriptum iuxta consuetum modum quo in eodem ms. breviatur. Prius scripserat *secundo*. P. Cervós legit *si demas*, addens «obscure exaratum». Praepositio *secundum* reddit bonum sensum, siquidem adhibetur etiam ad significandum id quod, ratione ordinis, venit *post*.

¹¹ Cf. CONCILIO TRIDENTINUM, sessione VII (3 martii 1547), *De sacra-mentis in genere*, canon 8; DENZINGER, *Enchir. symbolorum* n. 851.

¹² Cf. NATALIS, *Patrum dicta aliquot*, n. 9: *F. narr.* II, 315.

¹³ *Constit.* p. 4, c. 8, n. 3, B, C.; p. 10, n. 3.

¹⁴ Natalis enumerat «tonos» inter «traditiones» Societatis, scilicet, inter

tionem; quae pro varietate nationum diversa est, ne quis credit, [f. 386v] qualiter Romae toni a nostris fiunt, ita in omnibus provinciis fieri debere.

Eodem spectant tam frequentes conciones in reformatiis collegiorum et domuum probationis. Illud item meminimus voluisse P. Ignatium ut, qui aliquid facultatis pollicebantur ad conciones, ut ad ruinas illas immanes antiquae Romae vocem exercerent et actionem, adhibitis observatoribus. Huc praesertim contulit omnia studia literaria, atque etiam accurate solebat commendare studium humaniorum literarum et phrasim eruditam sermonis vulgaris.

[13] Ex his P. Ignatii traditionibus satis constat [f. 387r] in quaenam studia futurus noster concionator beatum incumbere. Et primum quidem a superioribus explorari debet, nostri si quam naturalem facultatem habeant ad conciones et inclinationem; quod etiam in novitiatu observari poterit et debebit. Experientia enim nos docet aliquos esse ita ineptos natura ad concionandum, ut nulla industria, nulla exercitatio illos iuvare posse videatur; alios contra ita aptos, ut parvo negotio magnos faciant in ea facultate progressus; alii sunt inter hos medii, qui, etiamsi cum difficultate, tamen aliquo loco possunt ponи inter concionatores.

In primis opera non est ludenda, nisi ad mortificationem; atque etiam ubi non sat constet de ineptitudine. [f. 387v] In secundos sunt iam inde a novitiatu oculi coniiciendi ut accurata institutio adhibenda. Tertiis item diligentia est admovenda, ut eorum naturalis difficultas vel inhabilitas depositit, saltem tantisper, donec spes aliqua profectus ostenditur.

[14] Magna autem cura eorum, qui ad conciones destinantur, illa esse debet, ut diligentissime in novitiatu exerceantur, primum ut funditus extirpent veterem hominem et amatores evadant omnis mortificationis; ut in obedientia sint insignes; in orationis omni genere excellentes, summa evadant simplicitate cordis et humilitate. Breviter: omnibus virtutibus religiosis [f. 388r] ut sint ornatissimi. Et illud studeant superiores in primis illos docere,

⁷¹ diversa est *in marg.* || 75 meminimus obscure script. || 78 et actionem — obser-vatoribus *in marg.* || 84 nostri, si quam *in marg.* || 88 ut nulla — videatur *in marg.* || 89-90 ut parvo — progressus *in marg.* || 96-97 tantisper — ostenditur *in marg.*

ea «quae praescripta a Patre Ignatio, quasi per manus accepta, legitime sunt probata; et tamen ex constitutionibus vel ex regulis auctoritatem non habent». EN, IV, 621, 619-620. Vide in MI, *Reg.* in indice finali, ad vocem «toni».

5 quemadmodum Societatis institutum cognoscant et finem nostrum
penitus habeant cordi impressum. Haec enim, quae nunc perstrinxi,
in omnibus quidem novitiis sunt procuranda diligenter; sed de-
stinati ad conciones ut maiori sedulitate et studio adhibeantur,
facit maior fructus qui ab his speratur, et maius, contra, detri-
10 mentum, quod ab illis accidere potest, si perfecti non evadunt
religiosi; quemadmodum qui excellenti sunt ingenio [f. 388v]
vel insigni aliqua habilitate praediti, magna cura sunt instituendi.
Neque vero erit scopus, quo intendit superior, ullis aperiendus,
saltem ante studia literaria; tantum animo est ille finis gerendus.

15 [15] Haec porro studia spiritualia non sunt tantum in novi-
tatu procuranda, sed quum in literarum studiis versantur futuri
concionatores conservanda diligenter, et, quoad eius fieri poterit,
augenda quotidiana oratione, sacramentorum praesidiis, inflam-
20 mato finis amore, exercitio virtutum, repetitione exercitiorum
novitatus in studiorum intermissionibus. [f. 389r]

Iam vero, quod ad literarum studia attinet, si noster concionator
valeat ingenii magnitudine atque amplitudine, ut plena studia
capessere possit, in omnibus est exercendus. Et primum quidem
vulgarem linguam, qua speratur concionatus, conservare debet
25 atque etiam polire, absque omni tamen affectatione. In latinis
literis accurate debet versari, grammaticam dico et humaniores
literas, ut pure, proprie, copiose atque eleganter et scribere
et loqui valeat. Cui facultati, rhetorices [f. 389v] ars et studium
addi debet praecipua in primis cura, diligentia atque exercitatione.
30 Hac enim arte multum est usurus in concionibus. Atque utinam
ars esset rhetorices inventa, qua orator christianus institueretur
proprie ad conciones ad populum habendas! In qua arte illa quidem
conferrentur, quae Aristoteles, Cicero, Quintilianus tradunt;
ea vero adderentur, quae illi ignorarunt: virtus christiana reli-
35 gionis, vis virtutum, efficacia gratiae ac donorum Dei, rerum
spiritualium sensus. Breviter: ut ars esset oratoria per quam
spiritus et sanctimonia cordibus auditorum imprimetur. Qua
de re alias fusius dicemus, Christo propitio. [f. 390r]

Postquam noster orator in his studiis, de sententia superioris,
40 auditio praefecti studiorum iudicio, sufficienter profecerit, tum
erit opere precium si praeficiatur classi rhetorices unum aut
alterum annum. Deinde ad philosophiam naturalem et moralem

14 saltem — literaria in marg. || 18-19 sacramentorum — virtutum in marg.
|| 22 atque amplitudine in marg. || 34-35 religionis in marg. || 40-42 tum — Deinde
in marg.

traducendus est. Sed tamen curandum illi erit ne studia humaniorum literarum et rhetorices interim contemnat, sed fructum, quem ex illis accepit, conservet. Det igitur operam ut latine de rebus philosophicis loquatur atque scribat. Erit autem diligentior opera ponenda in studiis logices et moralis philosophiae, quum tamen reliquias philosophiae partes accuratissime debeat tractare. Hinc ad theologiae studia paeclare instructus [f. 390v] adibit; et in scholastica quidem ita versabitur exacte, ut qui ex cuius eruditione summum fructum sit accepturus. Valet enim scholasticae theologiae eruditio, praeter methodum quam tradit et totius theologiae quasi perfectam quamdam scientiam, ut firmas habeat concionator in religionis negocio definitiones, nec titubet in rebus gravissimis, ut hi solent qui scholasticen non attigerunt vel leviter perstrinxerunt. Quae incertitudo et semper fuit vehementer evitanda, et hac tempestate esse posset vehementer pernitiiosa. Ex theologiae igitur scholasticae studio [f. 391r] referat methodum certam totius theologiae et iudicii omnis theologici doctam firmitatem atque constantiam.

[16] Verum in his studiis animadvertat noster orator sibi non esse sistendum, sed ea ad sacrarum literarum intelligentiam esse conferenda. Itaque, ut esset opere precium primo aut etiam secundo cursus theologici anno tantummodo scholasticen audire, ita postea attente audiat lectionem sacrarum literarum, et illa studia ad haec applicet atque accommodet. Exerceatur repetitio-
nibus et dispu[
f. 391v]tationibus sedulo. Adiungenda praeterea est eruditio linguae graecae atque etiam hebraicae; non mediocris cognitio conciliorum, canonum ecclesiasticorum, ecclesiasticae historiae; casuum item, quos vocant conscientiae, exercitatio-

75 Haec vero studia, quae hactenus dixi, ubi tractat, illud praesidium non omittat parare ad ornatum et efficaciam concionum: ut observationes faciat ex his quae legit, audit, cogitat, orat; et in librum referat locos communes, qui utiles postea esse illi possint.

[17] Post finem autem studiis impositum, non solum tertium illum annum probationis obire debet exacte, sed sua studia, quae debebunt quidem esse semper ad proxim [f. 392r] futuram relata,

56 perstrinxerunt charta corrupta | semper legerat P. Cervós, nunc charta est consumpta, sed verbum potest supponi facile || 68 non mediocris in marg. || 69 ca-
nonum obscure script. || 71 quae — dixi in marg. || 73 ex his — orat in marg. ||
74 et locos communes in marg.

eo tempore, ex praescripto Constitutionum¹⁵ curabit non animo
solum, ut prius, ad praxim conferre, sed usu, executione, voluntate,
observatione animi, spiritus vivaci et prudenti intentione in
Christo.

[18] Unum addam quod, etiamsi superius dici potuit, volui
tamen in ultimum hunc locum differre, ut altius cordibus vestris
infigeretur. Cavendum scilicet esse vehementer ne nostra tractentur
studia seculariter vel imperfecte, sed religiose, ut omnia,
quae agimus, debent. Hoc fiet si, cum mentis intentione et studiorum
exercitio coniungantur [f. 392v] orationis fructus et sensus spirituales
proprie cum studiis coniuncti; quasi si dicas esse debere
nostra studia spiritualia¹⁶, et quae eo usque attingant, artes vel
scientiae, unde prodeunt. Non dico solum usque ad scientiarum
principia, sed eo usque praeterea penetrent, ubi illorum est principiorum fons et auctor, Deus. Verum de hac ratione studiorum
rursum erit dicendum, quum de scholasticis nostris vel professo-
ribus agemus.

[\$ III. — DE LECTIONIBUS]

[19] Nunc de lectionibus video esse dicendum. Harum aliae
sunt sacrae et quae in ecclesiis haberi solent; aliae [f. 393r] promiscuae,
quae habentur in scholis. Utrasque complectitur finis
noster. De utrisque hoc loco agendum: plenius de sacris, nam de
100 aliis proprius est locus ubi de collegiis dicemus.

Sacrae lectiones differunt primum ab iis quae habentur in
collegiis, etiam de theologia, quia hae speculative potissimum
tractantur, et ad intellectus eruditionem difficillima quaeque
persequuntur. Illae in praxi versantur, et ad communem populi
5 captum et aedificationem fiunt accommodate. Rursus autem
a concionibus differunt lectiones ecclesiasticae, quod conciones
plurimum [f. 393v] sunt in movendis animorum affectionibus; lec-
tiones plurimum in docenda veritate. Hae sedatam habent actionem,
pronuntiationem, elocutionem; illae in his rebus omnes
10 nervos intendunt. Et tamen (quod superius attingebam) esse

80 ad praxim — sed in marg. || 85 vehementer in marg. || 2 speculativae
ms. || 6 ecclesiasticae in marg.

¹⁵ Constit. p. 5, c. 2, n. 1.

¹⁶ De modo spirituali in studiis cf. Jer. Nadal, p. 237, 293-295.

debet cum lectionibus coniunctum ut affectus animi moveantur,
non oratorio illo artificio et veluti pompa, sed quiete, placide,
suaviter. Nam quamvis actio et pronuntiatio lectoris debent
ex primo tono: (ut nos loquimur) sumi, debet tamen sese parare
lector, ex animi sui simplicitate et humilitate, ad [f. 394r] devo-
tionem et spirituales sensus, et his imbutus et pertractus suam
lectionem explicare. Fiet enim ut ille sensus spiritus ad auditores
derivetur et quasi instilletur quadam cum amoenitate atque
iucunditate in Christo, qui est magnus lectionum fructus. Huc
si non pertingat lector, illud saltem praestare non omittat, ut
practice legat, hoc est, non solum doceat intellectum, sed vo-
luntatem instituat ad observationem mandatorum et consiliorum
Dei et Ecclesiae; quo pacto se paret, quibus viis illis insistat, quibus
rationibus fructum referat. [f. 394v] Si enim haec accurate tra-
dantur, fiet fortassis ut, etiamsi qui legit sensus spiritus et devo-
tionis non admisceat, qui audit tamen cum devotione illa recipiat
et cordi imprimat. Det autem operam opportune lector,
ut debet in suo genere concionator, ut auditores adducantur
ad sacramenti paenitentiae et communionis sacrae frequentiam.

Porro sapienter finis noster haec duo ministeria praescribit,
concionum et lectionum, ut sunt varia hominum ingenia et na-
turales facultates dicendi, ut diximus. Itaque qui ad conciones
habilis non [f. 395r] erit, poterit is ad lectiones delegari, modo
sufficienter sit doctus et pius.

Haec quidem per se dicta videri possunt, ut intelligatur quae
sit propria lectionum ratio. Sed tamen contingit, qui sit concionator,
ut is legat. Quid igitur? Licebitne huic miscere concionis
actiones et lectionis? Proprie et ordine si agendum est, non licebit;
sed ad propriam rationem lectionum sese accommodare debebit
concionator legens, et meminisse se legere, non concionari, nec
def[395v]bere sua actione oratoria committere ut alii lectores
videantur iacturam facere existimationis, ubi fimbrias non expli-
cabunt oratorias. Verum video futurum ut dissimulandum ple-
rumque sit cum concionatoribus, etiamsi, admoniti quidem, re-
deant tamen ad ingenium.

[30] Caeterum studia lectoris similia erunt iis quae concionatori
praescriptsimus, tametsi hic non tam anxie tractabit artem retho-

22 instituat in marg. || 25 fortassis in marg. || 33 non bis script. || 38 si agendum
est in marg. || 46 Caeterum in marg.

ricam; theologiae tamen dabit operam diligentissime. Nam quo doctior est qui legit in ecclesia, eo maiorem habet [f. 396r] auctoritatem et plenius ac profundius docet; unde, etiamsi alia de-sint, maior est fructus sperandus. In sacris vero literis debebit lector esse exercitatissimus, et in docendo catechismo non solum doctus sed etiam copiosus et clarus.

[21] Iam vero de lectionibus scholasticis, quum alibi sit agendum, illud solum dicam hoc loco: nunquam fuisse Societatem illud ministerium accepturam, nisi simul morum institutionem susciperet se cogitasset. Itaque non sunt lectiones illae scholasticae, quae saepenumero [f. 396v] videntur steriles atque ab spiritu alienae, a fine Societatis seiunctae; inter has enim simul et salus et perfectio auditorum quaeritur ac procuratur. Itaque lectiones illae et exercitia scholastica instar hami nobis sunt ad animas expiscandas. Sed de his alias et opportunius et fusius. Nunc ad alia ministeria procedamus.

[\$ IV] — ET ALIUD QUODCUMQUE VERBI DEI MINISTERIUM.

[22] Est magna in Ecclesia Dei gratia, excellens officium, ministerium esse verbi Dei; quod in spiritu intelligamus, fratres. Christus etiam est Verbum Dei infinitum; huius sumus [f. 397r] Verbi ministri; ipse enim nos mittit, ipse nos docet, ipse nobis est verbum interius, ipse dat nobis ut verbum audiamus doctrinae ac sentiamus ab ipso procedere, ipse dat nobis efficaciam et charitatem praebet sermonis et vim divinam. Magnitudo ministerii verbi explicari a nobis non potest; sentitur tantum in spiritu in Christo.

Huius ministerii praecipuae sunt partes, de quibus iam diximus, conciones et lectiones sacrae. Et tamen statim in universum omnem rationem verbum Dei ministrandi complectimur in fervore spiritus; non enim videbatur haec universalitas tam cito explicanda, quum alia ministeria verbi subdantur. Sed similiter fieri solet [f. 397v] in sacris literis; dicuntur enim aliqua per anticipationem. Sed quaenam sunt illa ministeria verbi, praeter ea quae partim dicta iam sunt, partim subdentur?

⁵³ etiam] est ms. || ⁶⁴ Et aliud — ministerium subd. lin. in ms. || ⁶⁷ etiam obscure script. || ⁷¹ praebet in marg. || ⁷⁵ Et tamen statim in in marg. || ⁷⁷ universalitas in marg. || ⁷⁹⁻⁸⁰ dicuntur — anticipationem in marg.

[23] Primum, spirituale colloquium privatum, in quo eximium est iuvandi proximi praesidium atque subsidium. De quo praeclare dicere solitus erat P. Ignatius, egregia etiam docere; quod enim publice faciunt pro suggestu concionatores et lectores apud multitudinem, id privatim summae utilitatis est conari apud singulares. Et hic quidem maior est libertas, maior etiam vis, ubi potest ex vario responso vel affectu verbum accommodari. Ita fit ut quasi praeda in casses nostros [f. 398r] conclusa sit, ut, Christo iuvante, elabi difficulter possit, si viri simus in Christo. ⁹⁰

[24] Ad hoc ministerium acceperunt a Deo aliqui insignem facultatem, inter quos fuit P. Petrus Faber, primus socius P. Ignatii. Hic enim fuit in colloquiis piis efficax in primis et potens¹⁷; nullum enim aggrediebatur, etiamsi alienissimum a rebus spiritualibus, qui tandem non totus immutaretur. De quo solebat P. Ignatius dicere: « Petrus educit de petra aquam »¹⁸.

In hoc ipso excelluit item P. Franciscus Xavierius, magnus ille pater Indorum et Japonensium. In hoc vero P. Ignatius fuit admirabilis. Ut enim erat charitate in proximum inflammatus, discretione spirituum et prudentia morali praestans, [f. 398v] ¹⁰⁰ ita se brevitate et suavitate sermonis ad eos, quibuscum agebat, sese accommodabat, ita se insinuabat¹⁹, ut miros animi motus in illis excitaret; et fere ita contemplabatur praesentes, quasi ad eius animum et interiora penetraret; ita loquebatur, ut eius sermonibus contradici non posset. Adde quod nescio quid divinae virtutis ac lucis videbatur ab eius vultu veluti spirari, quae videntes ad spiritum non mediocriter commovebat²⁰.

[25] Per hoc verbi Dei ministerium paeclarata multa fecit ipse Ignatius. Et illud primum, quod novem illos primos socios

⁹⁵ totus obscure scriptum || 95-96 de quo — aquam in marg.; abbrev. P. et primae syllabae vocum [Pe]trus et [de] pe[tr]a nunc iam non leguntur || 97-98 magnus — Japonensium in marg. || 1 agebat in marg. || 8 ministerium paeclarata quae legit P. Cer-vos, nunc charta consumpta aegre leguntur || 9 Ignatius in marg.

¹⁷ Cf. v. gr. epistolam S. Petri Canisii ad P. Ioannem Busaeum (2 ianuarii 1596), testantis quomodo Faber familiaris esset germanis, « qui religiosa simul et iucunda illius consuetudine oblectabantur ». MHSI, *Fabri*, p. 484. De modo agendi cum peccatoribus vide dictum Fabri in *Orat. observ.* p. 5-6.

¹⁸ Cf. *Exh. 4 Conim.* n. 17, p. 76.

¹⁹ « Pater Ignatius quasi osculans animam et illi se insinuans suaviter et tranquille ». *Orat. observ.* p. 304 (EN, IV, 720). De eius dono conversandi cf. *Exh. 1567*, n. 19, annot. 13.

²⁰ Cf. *Annot. in Examen*, n. 82.

10 sibi adiunxit²¹. Capit hoc ministerium quidem omne artificium [f. 367r]²² concionatorum, ubi facultas non deest et res postulat. Sed tamen proprium magis est collocutoris, ut sedate et placide sese menti insinuet, suaviter agat, exerat charitatis fervorem. Et ut aliqua attingam eorum quae ex P. Ignatio audivimus de hoc
15 ministerio, audite.

Quod nunc dicebam, ipse, non solum tradebat plene, sed agebat; exerto quodam amoris fervore suavi in eum, quem iuvandum assumebat, totum eius pectus occupabat et animum. Amabat quidem in illo, etiamsi homo esset flagitosissimus, natu-
20 ram, fidem, alias virtutes, si quas habebat, vel opera bona, si qua vel habuisse aliquando, [f. 367v] et ea se probare significabat, praedicabat etiam amanter. Coniungebat zelum salutis illius animae contra omnia quae adversari poterant, praesertim contra daemonem, vitiorum omnium auctorem atque incitatorem. Docebat
25 ut animadverteretur quali ille conditione viveret, vixisset, quali et ingenio, qua corporis complexione, id est, num colericus an flegmaticus, sanguineus, an melancholicus, quid rerum in vita egerit, agat. Hoc propterea investigabat, ut sese illi prorsus adaptare posset providenter.

30 Addebat nihil initio de peccatis vel virtutibus capessendis esse agendum, sed de rebus (si ita res ferret) indiferentibus, et fere de iis, quae illi fortassis usuvenissent; ut militi, de bello; [f. 368r] mercatori, de mercioniis; nobili, de magistratu et rebus quae in republica vel regno geruntur sive aguntur; ecclesiastico,
35 de rebus ecclesiasticis, de gubernatione Ecclesiae. Similiter cum aliis agendum de sui status rebus; vel omnino ab illis curandum ut materia colloquii proponatur, et illa est accipienda grato animo, modo mala non sit, etiamsi secularis.

[26] In his vero colloquiis est attente inspiciendum ut huiusmodi
40 materia colloquii delegatur, aliquid unde de salute illius agere possimus opportune. Hanc rationem agendi solebat P. Ignatius hispanice explicare: « entrar con la dellos y sallir con la nuestra »; [f. 368v] id est, adire eos pro eorum voluntate, ad nostram tamen

²¹ prius mentibus || 24 auctorem atque in marg. || || 28 investigabat in marg. || 31 si ita — ferret in marg. || 37 prius illi | animo obscure script. || 40 colloquii in marg.

²² Cf. G. SCHURHAMMER, *Franz Xaver I*, 158-162, 174-176, 191 sq.

²² Exhortatio sequitur in quaternione 8°. Nunc, de facto, in fol. 383r, mutato ordine quaternionum in recentissima restauratione codicis. Vide in *Praefatione* annot. 1a.

evadere²³. Dicebat enim non esse statim de vitiis, de virtutibus, de mysteriis Christi, vita et morte agendum; ne, antequam nos audirent lubenter, eos a nobis nostra zeli importunitate abigeremus et faceremus ut nihil vellent audire. Neque, etiamsi nos lubenter audiant, ad detestationem peccatorum est statim insiliendum; sed, post illud de rebus humanis vel politicis colloquium, prius de gestis sanctorum, de Christi vita, doctrina, morte, de virtutibus est tractandum; unde fiet transitio ad vitiorum detestationem in universum. Nec ad eius vitia veniendum, nisi ipse det [f. 369r] ansam, quam placide apprehendere possimus. Nonnunquam etiam (ut etiam P. Faber dicebat) alio declinandum est et detrectanda illa particularis et individua vitiorum tractatio. Et tamen, 55 si nunquam ipse de suis rebus ageret vel consuleret, eo certe per-veniendum est, ut consulamus confessionem, prius particularem, dein generalem, frequentiam sacramentorum, modum orandi, sectandi bona opera, Deo serviendi. Quodsi fortasse eveniat ut aliquis nostra quidem consuetudine libenter utatur et frequenter, et tamen nunquam velit de rebus agere spiritualibus et quae ad salutem animae suae pertineant, ibi vero agendum aperte cum illis est, non de rebus indiferentibus et quae illis sint gratae, sed severe [f. 369v] de inferno, iudicio Dei et particulari et universalis, de in-fortuniis et calamitatibus quae peccatoribus accidere solent, de 65 occultis et horrendis Dei iudiciis, ut vel ad meliorem frugem, si fieri potest, hoc ariete moveatur, vel offensus et deteritus amplius non revertatur; sic enim fiet ut tempus in illo non teratur in-cassum.

[27] Haec non ita dicuntur quasi alia ratio non sit servanda 70 pro re nata et ratione personae, rerum, temporis, occasionis, quae se offeret. Omnia enim gubernabit pia et devota prudentia collocutoris. Sed [f. 370r] lineamenta quaedam sunt data, quae Dominus sua providentia gubernabit, si eius gratiae et vocationi nostrae deesse nolimus.

Hoc ministerii genere utiliter utentur nostri post conciones et lectiones sacras; inde enim commoti animi auditorum facilius et audient pium colloquium et ex illo fructum accipient.

48 destationem ms. || 49 sed post — colloquium in marg. || 54 alio declinandum est in marg. || 59 Dei ms. || 60 utatur et in marg. || 69 incassum del. Hoc ministerii genere uti debent nostri post conciones et lectiones, ubi scilicet commoti auditorum ita sunt animi ut || 74 vocationi obscure script. || 77 et lectiones saras in marg.

²³ Cf. RIBADENEYRA, *Vita S. Ignatii*, lib. 5, c. 11.

Erit praeterea usus fructuosus huius colloquii in collegiis, 80 delectis vel fratribus vel Patribus, quibus detur negotium consuetudinem habendi cum auditoribus nostris, ex quibus fiet non solum ut ad meliorem vitae christianaे frugem promoveantur, sed ut ad Societatem etiam Deus selectissimum quemque adducat.

Est item huius ministerii usus, in plateas et concursus hominum ut exeant nostri, et obviis sese placide ita insinuent, ut paulatim eos ad confessionem inducant ac etiam adducant; quae ratio Romae fuit admodum fructuosa, ubi gregatim ad confessionem adducebantur operae mercenarii e rusticis; et primum quidem docebantur ab aliquo fratre quemadmodum essent suam conscientiam examinaturi et peccata confessuri, dein iubebantur se parare; tandem ad confessarium perducabantur. [f. 370v]

Hoc ministerium non tantum nostri exercere debent per se, sed per alios etiam, quod fiet si iis, quorum confessiones audiunt, et cum quibus habeant spiritualem consuetudinem, persuadeant 95 ut eodem utantur apud domesticos, cognatos et amicos; mulieres similiter, apud mulieres cognatas, domesticas, familiares; nunquam tamen inter se viri et mulieres, nisi sint legitimi coniuges, huic ministerio dabunt operam, ad omnem sinistri nominis opinionem evitandam.

[28] Est autem inter conciones vel lectiones et hoc privatum verbi Dei ministerium, aliud quasi medium, ubi scilicet aliquo convenienti viri multi, ut de rebus spiritualibus colloquantur familiariter, [f. 371r] aliquo conventum gubernante ac dirigente actiones. Hoc genere incoepimus nos uti Messanae in Sicilia, ubi erectum est illud collegium, sed rudi quodam modo. In templum nostrum conveniebant fere singulis diebus pii homines ex iis qui nostris confitebantur et nostras audiebant lectiones ecclesiasticas, ad nostrum aeditum. Is habebat paratum librum pium, quem legebat unus, alii attente audiebant; nonnunquam etiam inter 10 se de rebus spiritualibus colloquebantur. Illud postea (ut audio) intermissum est. Romae fuit, post illud tempus, secularium sacerdotum congregatio instituta ad divi Hieronymi, quae similem fere [f. 371v] rationem observant: convenient frequentes in exercitum amplam; ibi quum considerint, unus assurgens venit ad

84-91 Est item — perducabantur *in marg.* || 85 post ita repetit se || 91 ad *bis scriptum* || 92-93 per se — fiet si *in marg.* || 94 et cum quibus *in marg.* || 96 cognatas — familiares *in marg.* || 97 nisi sint — coniuges *in marg.* || 4-5 ubi — collegium *in marg.* || 7 nostras — ecclesiasticas *in marg.* || 11 secularium *in marg.*

sellam, unde brevem exhortationem habet ad conventum. Is prius designatur ab eo sacerdote, qui primas illic gerit; nec est necessum, qui verba facturus, eum esse e domesticis sacerdotibus, frequenter enim est de externis. Ubi ille auditus est, nonnunquam interrogantibus aliis de rebus piis respondet. Nonnunquam orant; tum commandant ut oretur pro occurrentibus necessitatibus. Ad 20 finem cantores decantant piam iuxta ac pulchram aliquam cantilenam. Sic consessus dissolvitur ^{23a}.

Nos simile [f. 372r] institutum accepimus non ita pridem in collegio Genuensi, quae res tamen a Generali Praeposito non fuit adhuc comprobata, quod sciām. Illud tamen habet consuetudo Romae in collegio nostro et in germanico, ut scholasticorum habent congregations, in quibus de rebus ad pietatem facientibus agatur, praeside uno e nostris ²⁴. Et quidem si quis a me sententiam rogaret, censerem nostrum esse hoc genus ministerii, in dominibus praesertim professis. Sed certam esse rationem [f. 372v] designandam atque statuendam, quae observari deberet, et sperarem ego futurum ut multae animae hac ratione ad pietatem promoverentur, multa lucrifierent Christo.

[29] Est aliud verbi Dei ministerium, quod etiamsi in confessione fiat, non attinet tum ad interrogations, sed versatur quasi in privata quadam concione ubi, auditis peccatis, illorum gravitas exponitur; hinc incutitur timor ac terror, illinc dulci spe alitur animus confitentis. Et haec quidem magnam habent amplitudinem. Nihil enim est affectus qui hic vel non possit vel etiam debeat moveri. Et habet quidem hoc genus illud privilegium, nam alia huiusmodi ministeria [f. 373r] cum sacramento coniuncta non sunt. Hoc est coniunctum; nam in confessione, ad parandum animum pec-

15 brevem *in marg.* || 19 respondet *in marg.* || 25 comprobatum *ms.* || 36 privata obscure script.

^{23a} Hisce alluditur ad « oratorium » Sancti Philippi Neri, quod Romae fuit apud « San Girolamo della Carità ». De quo cf. L. PONNELLE – L. BORDET, *Saint Philippe Néri et la société romaine de son temps (1515-1595)*, Paris 1929 praesertim c. 4-5 et pg. 216 sq.

²⁴ De hac lectione spirituali et de origine Congregationis Marialis in Collegio Romano (1563-1564) cf. *Polanci Complementa* I, 375, 470-471; I. WICKI, *Le Père Jean Leunis*, Rome 1951, p. 26-43; E. VILLARET, *Les Congrégations mariales* I, Paris 1947, p. 37 sq. De incremento et evolutione huius Congregationis a. 1567, cf. *Polanci Compl.* I, 618-619. — De congregacionibus Collegii Germanici cf. *Polanci Compl.* I, 620; E. VILLARET, *Les Congrégations mariales* I, p. 88-89. — In Collegio Genuensi similis fuit congregatio, praesertim studentium, annis 1557-1558, de qua cf. *Litt. Quadrim.* V, 127-128, 290-291, 499, 628. De colloquis piis in ea, *ibid.* p. 499.

catoris ut contritionem concipiatur, fit a confessario, qua confessarius qui est absoluturus sacramentaliter. Quare excellens 45 erit illic efficacia; ut ea, quae cum sacramentis coniuncta sunt, maiorem accipiunt virtutem, maioris sunt meriti, efficacie, utilitatis. In quo genere ea sunt quae fiunt omnia in confessione, praeter partes sacramenti: orationes quae imponuntur, ieiunia, eleemosynae; orationes item quae in missa leguntur; quae cum 50 aliorum sacramentorum administratione adhibentur. Ad has privatas (ut ita dicam) conciones cum fructu habendas magnum studium ponere debent nostri sacerdotes, utpote ex quibus [f. 373v] praeparentur ad veram contritionem, Christo propitio, paenitentes et ad verum et constans propositum vitandi peccata omnia, totam 55 rationem vitae in melius commutandam.

[30] Illud praeterea est in hoc genere insigne verbi Dei ministerium, ubi qui in extrema vitae linea laborant iis subsidium ferimus; quod quantae sit necessitatis et utilitatis, periculum demonstrat in quo versantur, dein imbecillitas virium tum exte- 60 riorum tum etiam interiorum, saevae simul daemonum et pestilentes oppugnaciones. Quocirca huic officio sese comparare diligenter debent nostri sacerdotes; huic curare superiores ut ne desint nostri, lubenter etiam ut illud obeant et sapienter animo vehementi.

Verum non ita est, ut [f. 374r] vulgo dicitur, tentari omnes in 65 extremis laborantes de fide, videre diabolum; certa haec non sunt. Sunt enim qui moriuntur placidissime nulla agitati tentatione, nulla sinistra visione percussi. Et tamen simul illud est compertum, perturbari solere quamplurimos in morte temptationibus fidei vel spei vel aliarum rerum quas inviti relinquunt, nonnunquam etiam 70 demones spectris terrent et sunt infesti.

Illud igitur primum curandum in hoc munere, ut sacramentis paenitentiae, sacrae synaxeos et unctionis extremae sint muniti moribundi; et, quod ad culpam attinet, sint secura ac quieta conscientia. Dein, si quid est ipsis explendum paenitentiae sacra- 75 mentalis, id expleant vel explere iubeant efficaciter. Ut etiam de rebus humanis omnibus [f. 374v] ex ultima voluntate consti- tuerint; et illud in primis, si quid habent alieni aeris quod possit ipso vivente dissolvi, ut id diligenter fiat. Sin non possit, ut,

43 concipiatur in marg. || 47 In quo — sunt in marg. || 48 praeter — sacramenti in marg. || 63 et sapienter — vehementi in marg. || 66 placidissime in marg. || 73 attinent ms. || 74-75 Dein — efficaciter in marg.

quoad eius fieri poterit, firmissima ratio decernatur atque stabilia- 80 tur qua possit restituui, primo quoque tempore, quod debetur.

His constitutis, exhortandus est aeger ut plane totus sit iam non in hoc mundo, sed in futuro ac caelesti, animo, cogitatione, de- siderio. Poterit contemplatio illi repraesentari: Deum praesentem, Christum etiam ipsum secundum humanitatem (ut nonnunquam factum scimus) vel omnino secundum divinitatem, angelum 85 tutelarem, alias angelos; esse praesentem virginem Dei Matrem, et sanctos, eos praesertim erga quos solebat esse devotus. [f. 375r] Certe e caelo, quum invocentur omnes sancti et angeli, illum vi- dent, illi favent, pro illo orant; lucem esse divinam in cubiculo, demones (si aliqui adsunt) conterritos ac confusos fugere. Confir- 90 manda in illo est fides et spes et charitas in Deum; solerter curan- dum ut ad pauca capita reducantur eius cogitationes atque invoca- tiones ad Deum trinum, per Christi meritum et eius crucem, ad in- 95 tercessionem Virginis gloriosae et angeli custodis, in universum uno complexu ad omnes sanctos et angelos. Et illud providerenter est animadvertisendum, si quid illum ex vitae praeteritiae consue- tudine vel memoria conturbet [f. 375v], si qua tentatio praesens percellat ut illa ex pavore, sublevetur unde laborat vel peri- clitur; quibus devotionibus item movebatur vivens ac va- 100 lens, est considerandum.

Denique ex rebus praesentibus desumi debet occasio unde propria accipiant consilia iuvandi moribundum. Qua in re illud est attendendum, si per se et loquitur et cogitare se dicit ea quibus iuvetur eius spiritus, ut ille cursus eius animi et devotionis ne interpelletur, si perseveret. Plura qui in hoc ministerio sunt exercitati et intelligent et docere poterunt. Ego volui capita rerum attingere, quibus alii poterunt et sua coniungere et mea [f. 376r] boni consulere in Christo.

[31] Est cum hoc genere coniuncta denuntiatio mortis, ubi medici habent aegrotum pro deplorato; et fit saepenumero ut nemo 10 cauit qui illi audeat periculum declarare. Hic vero magna cum cau- tione est atque circumspectione agendum ne, calamitoso nuntio consternatus, aeger in disperationem vel delirium incidat, vel omnino in morbum acriorem vel praecipitem aliquem casum.

82-83 animo — desiderio in marg. || 84 secundum humanitatem in marg. || 86 virginem Dei Matrem in marg. || 95 uno complexu in marg. || 7 in marg. del. quis denuntiabit mortem et quomodo || 13 consternatus in marg. || 14 vel — casum in marg.

15 Igitur, si periculum moram patitur, sensim ex piis considerationibus
ducendus est aeger ut non putet propter certitudinem imminentis
periculi secum agi quasi cum deplorato; sed propter securitatem
conscientiae et voluntatis devotionem et rerum munda[f. 376v]-
narum contemptum et caelestium bonorum desiderium, videri
20 meliora et securiora esse sectanda consilia.

Curentur simul orationes ab aliquibus fieri et missae celebra-
tio, et aeger ita est adeundus ut quasi praeludia illa transigantur,
quae agenda modo dicebam. Dein sensim illi periculum aperiendum,
25 primum quidem, quam sit utilius et securius aegroto, ita
animo esse paratum atque si ultimus illi esset vitae terminus;
dein nos ita solere etiam bene sanos et valentes cohortari, ut ita
vivant quasi eodem illo die essent morituri, et tamen ipsum gravi-
ter aegrotare; securius esse et homine christiano dignius, se existi-
30 mare moriturum et ita se gerere ac si tota spes esset ponenda
in Deo, non in rebus vel subsidiis humanis; [f. 377r] ab his in
Deum totum esse animum, spem, cogitationem convertendam;
et, quod nunquam fere possumus in sanitate consci, ut toti a
Dei providentia et misericordia pendeamus, magnum nos a Deo
accipere beneficium, si per morbum assequamur.

35 [32] Illud igitur est attente et opportune persuadendum, ut
ita se disponat ad mortem, quasi illa vel hora vel dies postrema
sit futura. Refugium praeterea erit aegro, si intelligat quod Con-
cilium Tridentinum tradit, «tantam esse divinae munificentiae
largitatem, ut non solum poenis sponte a nobis pro vindicando
40 peccato susceptis aut sacerdotis arbitrio pro mensura delicti im-
positis, sed etiam (quod maximum [f. 377v] amoris argumentum
est), temporalibus flagellis a Deo inflictis, et a nobis patienter
toleratis, apud Deum Patrem per Christum Iesum satisfacere
valeamus»²⁵. Quocirca esse illas omnes aegritudinis, mortis etiam
45 ipsius, difficultates atque acerbitates patienter tolerandas et in
solutione poenarum pro peccatis ponendas.

Denique in toto hoc genere illa valent: relinqu miseram et
calamitosam huius seculi conditionem; adiri beatam illam vitam
et omni amoenitate et suavitate plenissimam; iusto esse mor-

¹⁹ videri in marg. || ²² praeludia obscure scriptum || ³² toti obscure script. || ³⁴
accipere in marg. || ³⁵ attente obscure script.

²⁵ Doctrina de sacramento paenitentiae (sessione XIV, 25 novembris 1551),
c. 9; DENZINGER, Enchir. symbolorum n. 906.

tem pro vita reputandam. Nihil enim aliud deputare possumus ⁵⁰
vel debemus huius seculi vitam quam prolixum quemdam mo-
riendi cursum et necessi[f. 378r]tatem; esse vitam totam veluti
transitus ad aeternitatem, quod censemus mortem. Postremo erit
summi praesidii moribundo, si habeat sensum cruciatus et mortis
Christi Filii Dei omnipotentis cordi impressum, et Christum in ⁵⁵
suis cruciatibus, in sua morte, aegroti fuisse memorem et acerb-
itates suas et mortem pro illo Patri Deo obtulisse.

[33] Ad hoc genus ministerii spectat item praecipere illud
auxilium et opera, quae nos iis qui ultimo suppicio afficiuntur
impendimus; quod facere solemus avide atque alacriter, magno ⁶⁰
etiam cum fructu atque aedificatione. De quo genere duo solum
dicam. Unum est [f. 378v] magnum studium et operam esse po-
nendam ut afficiendus patienter toleret mortem, persuadeat se
iuste puniri, maiorem se commeritum poenam; praeterea ut sit
apud se et, quam fieri poterit, animo quieto admodum; atque ⁶⁵
tum illud ita fiet ut exhortationes apud illum valeant.

Secundum est, quum eveniat nonnumquam in desperationem
eos venire ex vitae praeteritae memoria et consideratione, tum ex
praesenti perturbatione, est in primis utile (et nostris non semel
faeliciter accidit) ut confessarius, si viderit eum, praeter illum spi-
ritum disperationis, in bono esse statu, illi offerat confidenter
se sponsorem coram Deo illius conscientiae, modo depellat animi
titubationes. Sacramentis confessionis et communionis hi sunt
muniendi. [f. 379r]

[34] Ponimus in ministeriis verbi Dei, si quando ex legittima ⁷⁵
facultate est cum haereticis disputandum, tum ubi e nostris
aliqui deputantur a Generali Praeposito ad scribendum contra
haereticos, sive alias libros utiles ad ea studia promovenda quae
nos ducamus; praesertim de rebus theologicis si scribamus, et iis
quae ad pietatem et devotionem possint animos informare. ⁸⁰

[35] Postremo illa universalitate quodcumque verbi Dei mi-
nisterium complectimur et animis nostrorum excitamus, et quasi
extendimus ad promptitudinem proximum iuvandi per ea etiam
verbi Dei ministeria, quae nobis non occurunt exprimenda.
[f. 379v]

⁵⁰ deputare in marg. || ⁵³ quod] potest legi id || ⁵⁶ memorem vix legi potest; fuisse
memorem prius meminisse || ⁵⁸ ministerii in marg. || ⁵⁹ quael quam ms. || ⁶⁷
in desperationem charta cons. vix legitur || ⁶⁸⁻⁶⁹ tum — perturbatione in marg. ||
⁷⁰ faeciliter ms. | si viderit in marg. || ⁷⁹⁻⁸⁰ et iis — informare in marg.

[§ V. — EXERCITIA SPIRITALIA]

[36] Succedit in formula instituti: et per *spiritualia exercitia*. Dedit nobis de sua bonitate Deus, attribuit Sedes Apostolica, insigne illud ministerium iuvandi et nos et proximum per exercitia spiritualia, id est, per doctrinam et methodum meditationis, contemplationis et orationis. Intelligimus vero, non solum nostram illam methodum, cuius est auctor P. Ignatius, sed illam praecipue. Qua in re singularem agnoscimus Dei benignitatem; dedit enim nobis quasi extra ordinem peculiarem quamdam doctrinam, qua ad orationem et nos instrueremus et proximum, quum ratio alio-
qui huius institutionis communis sit omnibus. Quae gratia Dei [f. 380r] facta est auctoritate apostolica certior, ubi Paulus 3. exercitia nostra confirmavit²⁶. Hinc est quod debeamus magnam spem collocare in nostris exercitiis, praesertim quum illa videamus tam uberes proventus et nostris et aliis attulisse²⁷.

[37] Fuit illius methodi exercitiorum auctor P. Ignatius, Dei beneficio atque instinctu. Et quidem eo tempore, quo ad paenitentiam et ad orationem ad urbem Manresam secessit, longe a patria, in Cathaloniam, Hispaniae inferioris provinciam. Secessit enim, ut ipse spiritualiter exerceretur et paenitentiae operam daret.
Quae igitur ipse experientia comperit, [f. 380v] sibi profuisse, ex iis quae omnibus putavit fore utilia, ea in libellum rededit²⁸.

[38] His exercitiis quoad vixit, ab initio usque suae conversionis, usus est et pro se et pro aliis. Per haec statim in Hispania, antequam veniret Lutetiam Parisiorum, multos ad pietatem promovit²⁹. Per haec Lutetiae novem illos primos socios eo adduxit,

²⁶ spiritualia exercitia subd. lin. || 87 attribuit — Apostolica in marg. || 96 auctoritate — certior in marg. || 97 debeamus sequitur nostros vix del. || 98 quum — videamus in marg. || 4 et paenitentiae — daret in marg.

²⁷ Breve *Pastoralis officii cura* (31 iulii 1548): MHSI, *Exerc.* p. 216-218; *Instit. S. I.* III, 443-445.

²⁸ Cf. I. IPARRAGUIRRE, *Práctica de los Ejercicios de S. Ignacio en vida de su autor*, Bilbao 1946, c. 6.

²⁹ De hac origine Exercitiorum cf. *Sum. hisp. Pol.* n. 24 (*F. narr.* I, 163-164); NATALIS, *Exh. 1554*, n. 13; *Exh. 2 Compl.* n. 41; *Dialog. II*, n. 9; *Apolog. exerc.* (*F. narr.* I, 318).

³⁰ Sic iam Manresae, ut dicit *Sum. Hisp. Pol.* n. 24 (*F. narr.* I, 164); *Chronic. Pol.* I, 25. Compluti, ut constat ex *Act. P. Ignatii* n. 57 (*F. narr.* I, 440-441).

ut renuntiarent seculo et ipsius sequerentur animi propositum proximos iuvandi, quum prius illos colloquio privatum commovisset ad pietatem³⁰. Per exercitia viri primarii ad Societatem ducti sunt. Itaque Societatem hactenus videmus per eos et initium et incrementum accepisse et [*f. 381r*] esse gubernatam, quos ad eam Deus per exercitia vocavit.

Fuit exercitiorum nostrorum amplissimus fructus in omnium ordinum hominibus. Saepenumero sunt data exercitia, non solum singularibus monachis, sed integris monasteriis³¹. Contigit etiam, quod ego habeo compertum, ut monachi, quem erant in novitiatum accepturi, dissimulanter mitterent ad nos, erudiendum in oratione per exercitia.

Per exercitia ad nostrum quidem institutum fuerunt plerique perducti, multi etiam ad alia³². Illud tamen soleo ego inter cetera admirari, quod viri doctrina praestantes, et quidem theologi excellentes, qui antea vel [*f. 381v*] exercitia nostra contemnerent vel etiam oppugnarent, et qui alioqui nihil ex iis, quae in exercitiis traduntur, ignorarent, ita fuerint usu exercitiorum commoti, ita mutati, ut magno animi sensu profiterentur se tunc primum esse theologos, tunc primum intelligere quid sibi defuerit post tam multa studia et lectionem et libros et disputationes³³. Minimus siquidem sensus interior, quem solet in exercitiis Deus benigne elargiri, eximiam affert animis consolationem atque satisfactionem.

[39] Hinc fit ut maior me admiratio plerumque subierit, quid sit tandem quod, quum sciamus exercitia nostra nihil reconditum habere, nihil quod ex [*f. 382r*] medio evangelio et doctrina non sit sanctorum desumptum: quid enim prima hebdomade tradimus, nisi communem quamdam methodum ad comparandam peccatorum contritionem; quid 2^a et 3^a et 4^a quam meditationes vitae, mortis et resurrectionis Christi? Quartae addimus ad amorem Dei consequendum unam meditationem [—] praeter modos orandi; [—] annotationes aliquas et observationes. Omnia igitur haec

³⁰ proximos in marg. || 23 plerique corr. ex aliqui || 30 defuerint ms. | 42 — charta consumpta || 43 — charta cons. | haec aegre legitur charta cons.

³¹ De his primis sociis et de exercitiis cf. *Exh. 1567*, n. 9, annot. 37.

³² Cf. I. IPARRAGUIRRE, *Práctica de los Ejercicios de S. Ignacio de Loyola en vida de su autor*, p. 302-304.

³³ Cf. *ibid.*, c. 6, n. 5-6 (p. 224-227); apéndice estadístico II (p. 297-298).

³⁴ De Doctore Ortiz cf. *Exh. 1554*, n. 16, annot. 33.

quum videantur communia et cuivis theologo pervia, et cuivis
 45 etiam in via spiritus versato obvia, quid facit ut tantam habeant efficaciam in animis hominum et ad pietatem et devotionem informandos? Videas enim fere homines post exercitia adeo mutatos, adeo ad pietatem excitatos, ut moveant [f. 382v] omnibus admirationem, nonnulli etiam inde occasionem accipiant vel detrahendi
 50 vel calumniandi, quasi mala aliqua arte utamur. Ego quidem multa possem dicere unde illa videantur esse efficacia et vim accipere exercitia. Animus eius, qui exercetur, unice ad spiritum applicatus et quasi compulsus, spes concaepita, secessus, frequentia orationis, [methodus] tradendi exercitia, prudentia instructoris, et
 55 observatio accurata, gubernatio omnium exercitiorum, praesidium, quod datur, si quid perturbationis accidit. Sed haec humana sunt omnia. [f. 399r]³⁴ Illud igitur ego soleo praedicare, gratiam esse Dei peculiarem, et quidem coniunctam cum nostrae vocationis et instituti gratia, qua de sua benignitate Deus dat ut et nos primum
 60 spiritum evangelii Filii eius imbibamus intimo corde, et vim accipiamus illum aliis imprimendi. Dat enim illa gratia rebus et rationi toti exercitiorum peculiarem energiam et efficaciam, qua ad pietatem et devotionem intime animi moveantur, et, ut ita dicam, per hanc rationem meditationum vult Deus, quod cum summo piorum
 65 dolore deploratur, restitui. Quotus enim quisque veram rationem orationis assequitur, quis veram rerum spiritualium cognitionem et sensum? quis efficaciam [f. 399v] verbi Dei, quis ad mysteria vitae, passionis, mortis, resurrectionis Christi vero corde et spiritu penetrat, quis illis excitatur ad imitationem vel ad vitam
 70 in melius commutandam? Breviter: videmus fere iacere orationem, devotionem periisse, contemplationem ignorari, sensus spirituales exulare, esse fere christianos, etiam qui boni habentur, speculative pios et effoete. Voluit igitur Deus per exercitia spiritualia praesidium afferri huic parti in sua Ecclesia laboranti³⁵.

³⁴ communia obscure scrip. || 44-45 et cuivis² — obvia in marg. || 46 in animis prius ad animos || 50 quasi — utamur in marg. || 54 methodus charta cons., nihil nunc legi potest | prudentia aegre nunc legitur ob chartam consumptam || 57 omnia del. Illud igitur ego soleo praecepimus intelligere quod quasi virtutem evangelii, ad quam fere numquam nos paramus ita ex corde sentiendam, voluit Deus per || 61 Dat — gratia in marg. || 62 exercitiorum in marg. || 74 prius suae Ecclesiae

³⁵ Exhortatio sequitur in quaternione numerato numero 9.

Quomodo ad mentem Natalis exercitia sint schola orationis exponitur in *Jer. Nadal* p. 265-268. Alias Natalis dat rationem de fructu producto per exercitia in *Exh. 1554*, n. 140-143.

[40] Dicas: nimium hoc erit arrogans, si praedicamus nos per nostra exercitia fulciri labantem orationem. Hoc nobis non arrogamus; diximus enim: non tantum nostra exercitia intelligere nos, sed haec praecipue nos amplexari [f. 400r] et usurpare; neque de nostris aliud, quam narramus historiam. Faxit Deus ut alii praestantiores reperiant methodum instituendi omnes ad orationem et rerum spiritualium cognitionem et usum.

[41] Huic ministerio P. Ignatius tantum tribuit, quantum potuit. Maxima arma solebat haec nostra praedicare, quibus ad ipsius servitium Deus tantam dederat efficaciam³⁶, neque aliam methodum voluit unquam orationis vel dare vel permittere³⁷. Primam experientiam constituit de iis; qui se dedunt Societati voluit per haec exercitia institui³⁸; hinc enim sciebat principia accipi et vim, unde ad omnem orationis perfectionem et, si velis, sublimitatem evadere possimus³⁹. Per exercitia, si qui spiritu debilitarentur, [f. 400v] volebat refici atque recreari; et, ut uno verbo dicam, contendere nos vitam vivere spiritualem volebat per exercitia. Per ea nos instrui, per ea spiritum et devotionem conservari in nobis et augeri; nam, etiamsi aliquando secedere ad exercitia fructuosius obeunda debemus⁴⁰, perpetuus esse debet

³⁹ Faxit aegre legitur ob chartam consumptam || 83-84 ad ipsius servitium in marg. || 86 constituit de iis corr. ex voluit de his || 87 institui corr. ex sumi || 88 et vim in marg. || 91 contendere vix nunc legi potest || 93 in nobis et in marg.

³⁶ Cf. *Constit.* p. 4, c. 8, n. 5; p. 7, c. 4, F.

³⁷ Cf. tamen quae dicuntur in *Examine* c. 4, n. 41, de exercitiis faciendis ante oblationem per ultima vota, «recogiendo para mejor hacerla y confirmarse en su primera determinación por espacio de una semana, haciendo en ella algunos ejercicios de los pasados [i. e. de mense Exercitiorum; cf. *Examen* c. 4, n. 10] o de otros . . . ». Cf. quoque quae ipse Natalis ait in *Annot. in Examen*, n. 85; EN, IV, 652, et MI, *Scripta de S. Ignatio I*, 470, n. 12. De sensu eorum quae nunc dicuntur a Natali in hoc numero, cf. *Jer. Nadal* p. 276-280.

³⁸ *Examen* c. 4, n. 10.

³⁹ Cf. de hoc argumento L. PEETERS, *Vers l'union divine par les Exercices de S. Ignace*², Louvain 1931; A. BROU, *Saint Ignace maître d'oraison*, Paris 1925; M. NICOLAU, *Cómo enseña S. Ignacio la oración*: Manresa 28 (1956) 193-213; IDEM, *S. Ignacio místico*: La vida sobrenatural [Salamanca] 58 (1957) 241-257, 329-346. Et vide *Exh. 1554*, n. 153, annot. 20.

⁴⁰ De origine praxis secessus annui ad exercitia et de influxu Natalis aliorumque ad hanc praxim introducendam, cf. M. VILLER — M. OLPHE-GALIARD, *Aux origines de la retraite annuelle: son institution dans la Compagnie*

95 nobis exercitiorum usus in quotidianis nostris meditationibus atque orationibus.

[42] Ut autem ad alia ministeria, ita ad hoc sunt selecti Patres diligendi, qui facultate naturali habiles videantur; non enim omnes hac facultate valent; sed si qui natura sunt ad orationem propensi et pietatem, si prudentes, cauti atque circumspecti et amantes virtutum. Neque solum in his [f. 401r] est diligenda illa naturalis aptitudo, sed virtus, devotio, exercitatio rerum spiritualium et usus, tum institutio quam acceperit ab iis qui sunt in tradendis exercitiis exercitati.

[43] Unum si dicam, ad alia transeo: eum, qui dispensat exercitia, ita devotione debere affici in tradendis exercitiis, ita sensibus spiritualibus permoveri, ut ex abundantia et virtute suae devotionis et sensus in Christo, etiamsi paucis verbis agendum ipsi est, tamen vim imprimere possit ei quem instruit. Illum item debet iuvare orationibus, missae sacrificiis; haec etiam ab aliis pro illo impetrare. Qui vero exercetur, ita debet primum parare, ut, exclusa omni curiositate, cum simplicitate [f. 401v] cordis et humilitate ita secedat, ut, universo hoc seculo seiuncto, ad Dei regiam et colloquium accedat per exercitia, intellecturus quid velit Dominus, quid ipsi loquatur, eo desiderio ducatur ut divina institutione ad eius voluntatem faciendam promoveatur. Et de exercitiis quidem haec hactenus.⁴¹

[\$ VI. — DE DOCTRINA CHRISTIANA]

[44] Iam de catechismo sive christianismo, ut est in Formula, quae solet doctrina christiana appellari, dicendum nobis est, nam ita sequitur in diplomate: « per puerorum ac ruidum in christianismo institutionem »⁴². Si ea adhiberetur diligentia vel a patrinis

⁴¹ Ita ad hoc in marg. || 5 dispensat corr. ex dat || 13 seiuncto obscure script. || 16 promoveatur in marg. || 20-21 per puerorum — institutionem subd. lin. || 21 adhiberetur in marg.

de Jésus: Revue d'Ascét. et de Mystique 15 (1934) 4-33; A. COEMANS in AHSI 3 (1934) 313-316; I. IPARRAGUIRRE, Historia de los Ejercicios II, c. 9.

⁴² Hisce absolvitur id quod ediderat P. Cervós in EN, IV, 653-670. Quae Natalis senserat de Ignatianis exercitiis collegimus in *Jer. Nadal* c. VII (« *Nadal y los Ejercicios de S. Ignacio* »), p. 265-285; item in *El P. J. Nadal y los Ejerc. espirít. de S. Ignacio*: Estudios Eclesiásticos 16 (1942) 113-133.

⁴² Regimini militantis, n. 2 (p. 16); Exposit debitum, n. 3 (p. 376).

vel a parochis ut baptizati, quum primum [f. 402r] doctrinae esse capaces possunt, sufficienter instituerentur in doctrina christiana, non esset hoc nostrum ministerium tam necessarium. Sed quum hac ex parte videamus laborari vehementer, propterea intelligimus hoc nobis munus esse assignatum et summopere commendatum. Non enim reperias ex aliis nostris ministerium ullum votis nostris, sive professorum sive coadiutorum, esse conclusum et expressum nominatim⁴³ praeter hoc. Quod ponitur, non quod alia necessaria non sint et nostri instituti propria, digniora etiam nonnulla; sed ne tam necessarium [f. 402v] officium intermitteretur quavis ex causa⁴⁴, neve ullus qui illud deputaret esse inferioris notae, quod tamen tantopere a Societate celebratur; omnes vero nostri ad illud certatim incitarentur⁴⁵. Necessitas autem catechismi tanta est, quam est necessarium scire hominem christianum quid illud est sine quo Deo placere non potest⁴⁶, vel vitam consequi sempiternam et aeternas inferni poenas evadere. Nam artem nisi scias tuam vel viam ad destinatum iter, necessum erit te finem artis vel itineris tenere non posse; [f. 403r] et hic quidem non magna fit iactura, illic vero amittitur Deus et vita aeterna.

[45] Subit in hoc loco, fratres, zelus non levis, quum videam haereticorum colluviem pestilentes suos catechismos tanto studio, cura, diligentia, furore, scribere, evulgare, docere, insudare⁴⁷; nos vero officio tam utili, tam necessario, adeo esse desides et negligentes. Promovebunt illi totis viribus demoniorum doctrinam; nos Christi non curabimus suum facere fructum? Tanta contentione illi suis catechismis miseram iuventutem in infernum protendent; [f. 403v] nos nostris, hoc est, divinis et salutaribus, non impellimus nostros ad paradisum? Neque vero hic consistere zelus noster debet. Nonne semper animadvertis quanta sit demonis sedulitas,

28-29 et expressum nominatim in marg. || 29 Quod ponitur obscure scriptum et charta cons. || 30 nostri — propria in marg.

⁴³ Constit. p. 5, c. 3, n. 3, 6.

⁴⁴ Cf. Constit. p. 5, c. 3, B.

⁴⁵ Cf. Examen c. 4, n. 14 (De experimento doctrinae christiana docendae in novitiatu); Constit. p. 4, c. 7, n. 2, B (tradenda in collegiis); Constit. p. 7, c. 4, n. 6 (in templis nostris); ibid. n. 7 (etiam in aliis ecclesiis et in plateis); p. 3, c. 1, n. 20 (novitiis explicanda); p. 4, c. 10, n. 10 (a Rectoribus per 40 dies docenda).

⁴⁶ Cf. Heb. 11, 6.

⁴⁷ De catechismis cf. H. GRISAR, Luther III, 408 sq.

assiduitas, acrimonia, quantus furor, quam indefessa haec omnia in temptationibus suis et pravis cogitationibus intrudendis? Et nos torpebimus in illo repellendo, in illis fraudibus detegendis et abigendis, in doctrina veritatis catholicae et usu virtutum omnium 55 promovendo?⁴⁸

[46] Videte vero, fratres, proprius: ad duo hominum genera hoc ministerium spectat, ad pueros et rudes personas. Hi enim propter doctrinae [f. 404r] christianaे ignorantiam de salute periclitantur. Et pueri quidem ante discretionis tempus, id videlicet 60 tempus in quo peccare possunt, sunt diligenter docendi; quo illa institutio faciat ut, quum primum ad usum discretionis venerint, ad meliora incitentur et facile meliora capessant. Itaque non solum doctrinam christianam ante discretionem docendi sunt, sed quae ex doctrina concipiunt, blande quidem sed efficaciter, tum ut 65 faciant inducendi sunt, praeter illa in quibus fieret iactura si absque discretione obirent, ut in sumptione Eucháristiae sacramenti, etiam paenitentiae; tametsi ad confessionem assuescere ante discretionem possunt, etiamsi non est temere illis [f. 404v] absolutio sacramentalis impendenda. Accuratissime autem est circa 70 cumpisciendum quando ad eum statum pueritiae veniunt, in quo incipiunt obligari ad legem Dei observandam et incipiunt posse

51 quantus furor *in marg.* || 59-60 id — possunt *in marg.*

⁴⁸ Quid Natalis senserit de libris haereticorum late diffusis ostendunt litterae datae ad S. Ignatium (6 iulii 1555) post visitationem in Germania: «Ho havuto, Padre, un gran desiderio, et ho che alcuni attendesseno ad aiutar' alli pochi catholici in Alemagna, et confutar' quelli miseri heretici. Li suoi libri si moltiplicano in infinito, et stampano di nuovo; et li libri catholici, che son fatti contra loro, già non si stampano più, nè quasi si trovano, in modo che li medesmi catholici dicono, (benchè non si possono scusar') che non trovano da legger' altri libri che di questi luterani, che è andar tutto alla roina, che già *etiam* li pochi catolici si curano poco delle scomunicationi del papa, et prohibitione di legger libri heretici. Per questo, Padre, ci abbiamo sforzato di per mezzo del cancellario d'Austria, huomo molto catolico et dotto, far in Vienna una stampa buona in nome del re, nella qual si stampasseno quotidianamente libri catolici et purgati, et si facessino alcuni nuovi contra questa peste di Lutero». EN, I, 309. Inter scripta Natalis, ipse loquitur de quadam «Doctrina christiana»: EN, III, 664. De suis laboribus in ordine ad locupletandum catechismum S. Petri Canisii, cf. EN, II, 156, 187; BRAUNSBURGER III, 525, 552, 799-800. Canisii merita in ordine ad catechismum extollit FRID. STREICHER in Prolegomenis ad opus S. Petri Canisii *Doctoris Ecclesiae Catechismi latini et germanici*. Pars prima, Romae 1933; et O. BRAUNSBURGER, *Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen des seligen Petrus Canisius*, Freiburg. i. B. 1893.

peccare; magna sollicitudine et zelo est invigilandum ne amittant baptismalem gratiam et puritatem. Quapropter erit eo tempore gustus aliquis devotionis (ut pro pueris) illis imprimendus, usus orandi ex corona (ut dicunt), devotio ad Christum et eius aetatem puerilem, ad passionem, ad Virginem matrem, ad angelum custodem, cuius erga ipsos officiis, praesidio, praesentia assida, diligenter sunt admonendi pueri. Sed [f. 405r] simul advertendum illud est: solere esse etiam lubricas et fluxas puerorum devotiones, nisi metu ferulæ subleventur commode et fulciantur.⁴⁹

[47] Qui sunt adulta aetate rudes tum natura tum catechismi, eos alia est docendi ratio apertior; et primum quidem doceantur non posse ipsos absque peccato ignorare doctrinam christianam ea saltem ratione quam possint capere. Et ego quidem hoc probarem, si hi docerentur primum in genere fidem, ut crederent quae Ecclesia, scilicet romana, credit, particulatim vero ut ea quae in festivitatibus annuis Ecclesia celebrat; spem, ut sperarent a Deo paradisum, [f. 405v] si servent eius praecepta; charitatem, ut Deum super omnia diligent. Adderem quantum afferat et detrimenti et periculi, si quis peccet mortaliter et Deum omnipotentem offendat. Ad haec iuberem illos confiteri et quidem generaliter; ad quam confessionem tempus seponeret idoneum et liberum confessarius, ut illum diligenter interrogare posset et docere a quibus peccatis illi abstinentur. In qua confessione sunt tantum peccata letalia perseveranda. Hinc (si videatur absolvendus) iubebitur doctrinam addiscere christianam. Sin absolvendus non videbitur, instruendus est [f. 406r] quemadmodum se debeat comparare ut possit absolvi, et idem inculcandum ut doctrinam discat christianam. Deinde est illi persuadendum ut frequenter confiteatur, nam ea confessio locum catechismi subbit fructuose.⁵⁰

[48] Hi vero ut iuuentur, tum pueri, nulla debet esse nostra domus professa, nulla probationis, nullum collegium, nulla nostrorum peregrinatio, ubi non doceatur publice doctrina christiana. Et huc quidem spectavit P. Ignatius, non solum in Constitutionibus⁴⁹, sed etiam regulis suis; huc Congregationes⁵⁰: ut quod est

72 sollicitudine et *in marg.* || 79 lubricas obscure script. | et fluxas *in marg.* || 87 ut posset etiam legi cum || 98 doctrinana ms. || 5 post Congregationes *in ms.* est signum quo utitur Natalis ad aliquid addendum

⁴⁹ Vide annotationes numeri 44.

⁵⁰ In *Congregatione Generali 1^a*, decreto 138 post electionem, actum est de exsequendo per professos voto circa puerorum eruditioem (*Instit. S. I.*

tam necessarium, tam salutiferum ministerium obiremus diligentissime. [f. 406v] Illud postremo adiungam: omne studium esse ponendum ab iis qui docent christianam doctrinam, ut non solum intellectum instruant, sed simul, ac praecipue quidem, ut voluntatem; et simul lux evangelii cordibus imprimatur et voluntas ita moveatur, ut quae discit intellectus, iis prompta et devota voluntas afficiatur atque efficaci animo velit exequi. Non erit igitur speculativa traditio catechismi, sed practica et quae incendat animos ad pietatem⁵¹.

[§ VII. — ADMINISTRATIO SACRAMENTORUM]

[49] Sacramentorum ministerium ultimo loco ponitur, inter haec praecipua Societatis officia, quibus iuvare proximum debemus. [f. 407r] Ita enim legimus in Formula: *ad christifidelium in confessionibus audiendis ac caeteris sacramentis administrandis spiritualem consolationem praecipue intendat.* Est magnum hoc privilegium, fratres, ut sacramenta etiam ex instituto et vocatione nostra administrare possimus, accedente Ecclesiae facultate atque comprobatione; sine qua id facere non possumus. Sed quae nam sacramenta? Primum paenitentiae, dein caetera quae a simplici sacerdote administrari possunt; praeter confirmationem videlicet et ordinem, reliqua. Nam de his duobus intelligi non potuit; quare exponi non fuit necessum. Sed quid est quod, quum 5 sacramenta ministrare possimus, [f. 407v] in paenitentiae et Eucharistiae consistamus? Illud nobis esse diligenter observandum, ut nostris ministeriis Ecclesiae hierarchiam et officia non impediamus; sed illi inserviamus, illa promoveamus atque, quod in nobis pro nostra

⁹ instruant in marg. || 17-19 ad christifidelium — intendat subd. lin. || 29 Ecclesiae in marg. || 30 illa prius illam || 30-31 pro nostra humilitate in marg.

II, 186). Item in *Congregatione Generali* 2^a, decreto 30 post elect., de edocenda doctrina christiana (*ibid.* p. 202); et decreto 58 (*ibid.* p. 207) quatenus debeat edoceri a professis et coadiutoribus; et quatenus a Rectoribus decreto 65 (*ibid.* p. 208). In decreto 58 leguntur sequentia verba: « Praeterea vero hoc tam sanctum exercitium visum est admodum R. P. Generali commendandum; ne ullo umquam tempore illius oblivio in nostros animos irrepat, cum illud in votorum nostrorum formula complectamur. Curet itaque idem R. P. Generalis, ut Nostri frequentius, quemadmodum ipsi in Domino expedire visum fuerit, in hoc tam pio opere exerceantur », (*ibid.* p. 207).

⁵¹ Hisce patet quomodo Natalis ea iam proponat quibus postea insistent moderni catechistae.

humilitate erit, ornemus. Igitur baptismum non conferimus, non extremam unctionem, non matrimonii sacramentum. Cuius est haec ratio: necessum est parochis constare quis in eius parochia sit christianus, quod eius curam gerere debeat; quis quo pacto moriatur, itaque unctionem ipsi debent ministrare; tum ut sciant qui in sua paroecia sint coniuges legitimi.

[50] Haec itaque parochis relinquimus. Exercemus vero paenitentiae sacramentum et Eucharistiae, propterea quod sunt ad finem nostrum tenendum necessaria, nec parochorum officia impediunt. [f. 408r] Nam, quum proximi debeamus saluti et perfectioni incumbere impense, et unitum sit salutis praesidium penitentiae, sacramentum Eucharistiae gratiam augeat et omnem effectum quem materialis cibus et potus quoad vitam corporalem facit, hoc idem quoad vitam spiritualem operetur⁵², fuit necessarium ut horum sacramentorum praesidiis ne destitueremur. Atque adeo, ut nobis essent arma principalia ad expugnanda vitia, tum nostra tum proximi, et demonium conculcandum. Verum ministerio Eucharistiae moderate utimur, ut constet sua disciplina et officium parochis. Non enim synaxim damus in Pascha, non pro viatico, ut scire possit parochus tum quo statu conscientiae vivant sui, tum quo e vivis decadant. Quod [f. 408v] vero paenitentiam perpetuo conferamus, id vero est in quo subsidium parochis afferimus non contempnendum. Nam quum ipsi substitutos habere esset necessum ad ministerium sacramenti paenitentiae, nunc per nostros hoc onere et expensa levantur bona ex parte. Ex ministerio autem, quod exercemus, horum duorum sacramentorum, summus ille est fructus consecutus, ut quamplurimi non iam semel in anno, sed frequenter ad illa sacramenta accedant⁵³. Haec igitur sacramenta, cum sint iuste coniuncta, exercemus; reliqua tria non item.

⁵⁰ sciatis ms. || 42 Eucharistie ms. || 43 in marg. add. Concil. Floren. | quoad quod ad ms. || 44 fuit prius fecit || 47 tum nostra tum proximi in marg. || 48 Eucharistie ms. || 50-51 tum quo statu — sui in marg. || 54 sacramenti obscure scriptum

⁵² S. THOMAS, 3, q. 79, a. 1, c; CONCILIO FLORENTINUM, *Decretum pro Armenis*: DENZINGER, *Ench. symbolorum* n. 698. Cf. CONCIL. TRIDENT., *Decretum de SS. Eucharistia* (sessione XIII, 11 octobris 1551) c. 2: DENZINGER, *Ench. symb.* n. 875.

⁵³ Vide *Exh. 1554*, n. 105, annot. 45, de frequenti communione promota tempore S. Ignatii. Liber quoque scriptus fuit a P. CHRISTOPHORO MADRID, *Libellus de frequenti usu sacramenti Eucharistiae*, Neapoli 1556. Aliae editiones Romae 1557, Dilingae 1557, Toleti 1563, Venetiis 1574, 1576. (Cf. SOMMERVOGEL V, 278).

[51] Dicas: quidni est quod facultatem illorum acceperimus, quam non sumus obituri, quasi illa sit ociosa, quod non solent esse Dei dona et Ecclesiae? [f. 409r] In necessitatibus possumus illa uti potestate. Itaque ociosa non est, sed ad necessarium usum reservata. Quodsi in his catholicorum regionibus illa fere utendum non est, est tamen in Indiis, in regionibus haereticorum, vel est ubi deessent parochi et animae de salute periclitarentur. Huc enim Sedes Apostolica spectat, uti in tota Societate ita in hoc ministerio, ut ne propter ministrorum Ecclesiae defectum animae pereant. Atque adeo illud hoc loco non praetermittam praestrin gere, de quo alibi est agendum et diligenter et copiose. Quum nos non possimus curam animarum accipere, tamen munia omnia parochorum quum sint nostra ex instituto et Sedis [f. 409v] Apostolicae confirmatione et facultate, nihil faceremus quam institutum si, ubi non sunt parochi, praesertim ubi haberi non possunt, eo nostri mitterentur qui gerent munera omnia parochi, non quidem vel de iure vel ex obligatione parochi, sed dumtaxat ex instituto nostro, vel in missione, donec parochus haberi posset. Illud tum esset et animadvertisendum et curandum plane ut, quandoquidem nullum ius subimus nos parochi, ita nihil eo nomine accipiamus, non redditus, non decimas, non primitias, non oblationes ad altare vel alias quascumque; sed ad haec iura percipienda episcopus, si volet, vel Summus Pontifex designet procuratores qui illa exigant, nos nihil earum rerum curemus; vivamus [f. 410r] vero ex pura eleemosyna, et longe quidem esset syncerius si ex mendicatione. Sed de his alias. Nunc ad duo illa sacramenta redeamus.

[52] Et de sacramento quidem paenitentiae sat multas habent instructiones nostri, tum ex regulis Societatis⁵⁴, tum ex libris per nostros scriptis⁵⁵, tum ex superiorum institutione. Et tamen pauca ego hoc loco adnotabo.

1. Sacramentum paenitentiae ubi administrant nostri, ad perfectionem semper contendant, ut ex ratione finis debent; nec sint

⁵⁴ post ex repetitur e || 90 ex superiorum instutione ms. in marg.

⁵⁵ Vide, v. gr., *Regulas sacerdotum*, promulgatas a Natali a. 1553-1554, in MI, Reg. p. 388-392.

⁵⁶ Sic a P. JOANNE POLANCO *Breve Directorium ad Confessarii ac Confitemitis munus rite obeundum*, Romae 1554.

95

contenti si, quae necessaria sunt, dicant vel praecipient; sed quae sunt utilia consulant ac suadeant.

2. Habeant locos communes ex Scripturis et sacris doctoribus, tum etiam exempla ex historiis et aliunde, acria quidem haec omnia et stimulis plena, quae adhibeantur ad hoc ut peccati mortalibus culpam et reatum et gravitatem demonstrent⁵⁶; [f. 410v] et huius rei intimum sensum cordis contendant omni studio, cura, diligentia, zelo imprimere. Sicubi enim conscientiae hominum egent cognitione et sensu spiritus atque affectu, hic egent maxime. Et solet incidere confessariis magna solicitude, nonnunquam etiam ambiguitas, an contritio quam ostendunt paenitentes sit idonea. Et tum si nonnihil illius intimi sensus possent suis cordibus percipere, omnia essent et facilia et secura, omnes exhortationes suaviter ab eis exciperentur et satisfactiones lubenter.

[53] 3. Adducat noster confessarius ad cathedram suam animi magnanimitatem et se existimet Christi personam gerere et Ecclesiae catholicae, ut gerit; Christi auctoritate fungi et Ecclesiae; 10 pugnandum sibi esse non contra unum, [f. 411r] sed multos truculentos diabulos, quibus devictis unam animam caelo sit assorturus.

4. Ne scrupulose agat, quasi sat instructus non sit ad confessiones audiendas, si nec sese ingratuerit iniussus et legittime a superiore suo mittatur; sed pleno et constanti animo missum se sciat et confidat a Christo, ab Ecclesia, a Societate, a Christi gratia, et quidem singulari qua Societatem prosequitur et fovet, adiutum iri, orationibus et meritis Ecclesiae et Societatis sublevandum.

5. Studia sua ex praescripto sui superioris instituat et gubernet, bona fide atque accurata diligentia. [f. 411v]

[54] 6. Intelligat a superiori, et quidem diserte, quam habeat facultatem a Societate in absolutionibus tum a peccatis tum a censuris, et quam facultatem commutandi vota.

7. Caveat quidem ab scrupulis et incertitudine conscientiae vel iudicii. Et tamen, si quid occurrat, quod ipsi videatur difficultius quam ut debeat suo iudicio esse contentus, cum omni sigilli observatione consulat aliquem qui possit illi eximere illam difficultatem.

⁵⁷ tum — aliunde in marg.

⁵⁶ Cf. *Constit.* p. 4. c. 8, D.

³⁰ [55] 8. Ut in rebus et actionibus nostris omnibus ex instituto debemus ad perfectionem aspirare, ita singulari synceritate sigillum confessionibus est nostris conservandum; quod ut maiori diligentia fiat, non probarem de iis quae in confessione [f. 412r] audita sunt colloquium haberi, etiamsi ad nullum referri particulatim res possit. Nec omnino de iis quae in confessione audita sunt et quoquo pacto ad confessionem attinent, etiamsi non sint peccata vel peccatorum circumstantiae, consuetudinem permetterem; nec apud me pondus illa excusatio habet, quod non possent ad singularem personam referri quae narrantur. Utinam non contigerit eum, qui ex confessione aliquid narrat, non tam esse oculatum quam eum qui audit, et quum aliquid ex simplicitate recitat quod suo iudicio ad nullum singularem referri possit, alias olfaciat certam personam. Sint igitur obturata prorsus quae in confessione audiuntur. [f. 412v] Nam, si nihil aliud, certe, quum bona fide vel in loco secretissimo manent confitentes, illa etiam quae ad confessionem non spectant bona fidelitate nos respondere debemus, quum alioqui fieri possit ut quae ex confessione narrantur per auditores possint permeare ad confitentes, cum eorum vehementi offensione.

[56] 9. Curandum est nostris ut quorum confessiones audiunt sint purae, nec ullo pacto permittant illa admiscere confitentes quae ad confessionis vel necessitatem vel perfectionem non attinent. De nostris enim dubitari non potest vel timere quin exactissime [f. 413r] sint idem observaturi; propterea de illis verebar aliquid attingere. Interrogare tamen possunt confitentes, si velint, suos confessarios de difficultatibus suaे conscientiae et dubitationibus quae ad conscientiam eorum pertinent; de aliis nihil, et si interrogent, nihil est illis respondendum, ac ne audiendi quidem.

[57] 10. Confessarius gravissime agat in confessione, non solum ut pater, sed ut iudex; nec hoc solum, sed ut pater et iudex in persona Dei. Nihil quod ad levitatem vel familiaritatem attinere possit ipsi excidat; nec confitentem permittat aliter dicere vel agere, quam ut reum, et quidem inferni, apud Deum; et tamen suo loco, Christi et Ecclesiae mansuetudinem [f. 413v] exercere potest; quod, ubi faciet, faciat gravissime.

[58] 11. Si quando accideret, quod spero et confido in Domino numquam futurum, ut aliquis, praesertim femina, aliquem affectionem indicaret erga confessarium, qui videretur non esse bono

³¹⁻³² sigillum ms. || 40 tam obscure scriptum || 40-41 eum qui audit in marg. || 46 bona — debemus in marg. || 47 possit in marg. || 67 indicaret in marg.

spiritu profectus, sed ad lubricitatem carnis spectare, ibi confessarius ne velit dare operam ut illius animum sanet; sed neget graviter se illius auditum amplius confessionem, et illam dimittat ⁷⁰ vel discedat a cathedra, si illa non discederet. Nec amplius illius audiat confessionem. Nullo vero pacto aperiat suam suspicionem, caveat tamen ne temere in eam suspicionem se dedit. [f. 414r]

12. Non est necessaria cum mulieribus extra confessionem conversatio vel familiaritas. Nam vel de rebus cum illis agendum est ⁷⁵ quae ad eorum attinent conscientiam, vel de aliis de illis; eae ut interrogentur vel ut respondeatur, locus est proprius in confessione; de aliis nihil prorsus est quod vel interrogetur confessarius vel respondeat.

Itaque plane nulla est causa quod in templo colloquantur ⁸⁰ extra cathedram nostri, minus ut ad eas domum comeant; nec est quod aliquis dicat ad earum devotionem erga domum vel collegium conservandam id posse fieri. Primum doceantur in nostris misericordiis, uti volunt a nobis, illa officia visitandi non esse expectanda. Nec alibi a nostris habenda cum mulieribus conversatio quam in confessione, et de rebus quae ad conscientiam attinent.

Alia hoc loco non addam. Si dixero quod graviter sensit divus Hieronymus in vita Beati Hilarionis: « Matronae (inquit), christianorum grandis tentatio! »⁵⁷, hoc sat esto ex sanctissimo illo doctore audivisse.

[58] 13. Illud quoque observetur non solum diligenter, sed severe etiam, ne quis confessarius munuscula a suis confessionum filiis accipiat. Nec hoc solum est curandum, ne ipsi munuscula accipiant, quod Christo proprio numquam accidet; sed [f. 352r]^{57a} ⁹⁵ ut quae a filiis confessionis mittuntur ad aliquem nominatim, ne accipiamus, etiamsi illi non sit dandum, praesertim si coniicere possimus in illius gratiam mitti.

⁵⁶ eas ms. || 81 eas legi potest, sed charta corrosa || 83 in dubie script. || 85 a nostris — conversatio in marg. || 86-87 et de rebus — attinent in marg. || 96-97 nominatim — dandum in marg. || 97 praesertim si in alio marg. || 98 mitti del. non id accipiamus etiamsi profiteatur se domui vel collegio dare

⁵⁷ « Concurrebant episcopi, presbyteri, clericorum et monachorum greges, matronarum quoque christianarum (grandis tentatio) et hinc inde ex urbibus et agris vulgus ignobile... ». S. HIERONYMUS, Vita S. Hilarionis Eremitae, n. 30: ML 23, 44 D.

^{57a} Exhortatio sequitur in quaternione, numero 10 signato, sed perperam colligato.

[59] 14. In earum domibus, nisi aegrotarum, nunquam debent audiri confessiones, ac ne in aliis ecclesiis. Et quod ad mulieres attinet, domum mitti debent selecti confessarii aetate et gravitate morum praestantes, adhibito socio a superiori ipso, ut est in regula⁵⁸; quod autem in ea dicitur, videndos et mulierem et confessarium a socio quantum per loci dispositionem fieri poterit, ego interpretarer, ut in Constitutiones [f. 352v] non semel annotavi, et quidem ex propria phrasi P. Ignatii, illa verba non ad remissionem, sed ad intentionem potius, ut sit omnino opera in eo ponenda ut per loci dispositionem observari possit quae regula iubet⁵⁹. Quodsi non possit, ad parrochum illa mulier est releganda. Haec libentius ita interpretor, quod sciam Patris Ignatii de hac re sententiae severitatem. Quum enim quidam hic Romae⁶⁰ e probatissimis Patribus confessionem aegrotae mulieris audivisset, necessitate compulsus, in eo loco unde a socio videri non poterat, illud adeo indignanter tulit, ut flagellationem sacerdoti illi [f. 353r] inusitatam decerneret, spacio videlicet quo recitaret alias septies psalmum Miserere⁶¹.

⁵⁸ In earum domibus *in marg.* | *in ms.* posset legi etiam eorum et aegrotorum, *charta corrosa* || 100-1 ac ne — selecti *in marg.* || 2-3 adhibito — dicitur *in marg.* || 9 Hae del., sed non omnino, ita || 15 decerneret *in marg.*

⁵⁹ Cf. *Regola di casa* (a. 1554-1555) n. [1]: « Nium Sacerdote vadi a casa dove sia donna, per parlarla o confessarla, senza demandar primo licenza al Superiore. La quale havuta, non andrà senza menar un compagno seco, il qual starà in luogo che possa veder mentra parlerà con donna o la confessarà, non tenendo la porta serrata della stanza nella quale starà con la donna tale. Il medesimo s'intenda quanto al andare a Monasteri di donne o case di Pinzochere ». MI, *Reg.* p. 529.

⁶⁰ Cf. *Scholia* p. 300 (In *Declarat.* p. 3 c. 1, C) et p. 119 (« ubi [P. Ignatius] dicit *eniendo*, praecipit animi religiosam intentionem, qua continenter exerceri et ad meliora contendere debeat... ». In 6 p., c. 1, n. 1). S. Ignatius in *Constit.* p. 6, c. 1, n. 1 dicit: «...poniendo toda la intención y fuerzas en el Señor de todos, en que la santa obediencia...».

⁶¹ Hinc videtur, ut diximus in *Praefatione IV* ad hoc Monumentum, haec Exhortatio vel Romae scripta, vel quasi auctor Romae illam pronuntiasset.

⁶² Modus quo Natalis narrat hunc casum satis concordat cum eo quem refert L. GONÇALVES in *Memoriali lusitano* n. 59 (F. narr. I, 564); videlicet, ille Pater exit domo cum socio, socius vero non poterat videre illum dum confessionem audiebat; paenitentia imposita fuit quidem spatio temporis quo alias (scilicet, ipse L. Gonçalves) recitasset septem psalmos, sed — iuxta Gonçalves narrantem — non agebatur de psalmo Miserere, « mas [Ignatius] encomendou-me que buscassem pera isso alguns dos mays breves, e assy se comprio tudo » (*ibid.*). POLANCO (MI, *Epist.* VII, 588-589) et RIBADENEYRA (*De actis P. Ignatii* n. 56: F. narr. II, 359) narrant casum de sacerdote qui ad

[60] 15. Solet esse in confessionibus difficile de statu peccati mortalis iudicare; nam de publicis usurariis et meretricibus et concubinariis, etiamsi nullius est negotii damnum statum, nec dandam absolutionem, etiamsi dicant se velle abstinere ab actu; tamen, quum ab statu simul debeat decidere, solet dubitari quo pacto status sit dissolvendus, qui tum de se peccatum est, tum propter scandalum extans. Status quum nullus esse possit peccati mortalis, status tum ille dicitur ex proprietate vel similitudine veri status, qui in immobilitate et obligatione positus est. Illud [f. 353v] igitur est primo faciendum, ut ita ratio totum moderetur, ut nihil subolere possit vel immobilitatis propositi vel obligationis; quod in concubinatu fieri non potest, nisi eiiciatur domo, nisi alibi non alatur, nisi fiat ita aliena ac si nunquam illam vidisset concubinarius. Et haec quidem fieri publice deberent, si publicus esset concubinatus, vel apud eos qui offensionem eius rei accipere potuissent. Similiter de aliis statibus iudicetur. Verum aliquando est status peccati mortalis secretus, ut si quis ea admittat cum aliqua muliere quae concubinarius fere totum⁶². Huic similiter est praecipiendum, [f. 354r] secreto ut faciat quod publico eo concubinario esset praecipiendum ut publice. Quodsi contingat domi secreto illud scelus esse conflatum, facilius erit ut vir domo excedat accepta aliqua occasione. Itaque quovis modo sit status peccati contractus, nisi ille plane extirpetur, nullis persuasionibus vel promissis sinat se abduci confessarius ut illos absolvat. Et ut est, in eos coniiciat totam culpam; se non posse illos absolvere et, si absolveret, se mortaliter peccaturum, et tamen absolutionem illam fore irritam plane.

[61] 16. Succedit ut de periculis [f. 354v] peccandi laethaliter pauca dicamus. Et de aliis quidem periculis tractandum ex communibus theologiae regulis; de periculo incidendi in lasciviae aliquod crimen, fit difficile nonnumquam iudicare. Ego rem eo deducerem ut periculum aestimaretur circumspecte et caute, num esset

⁶² tum¹ *in marg.* || 22-23 tum propter *in marg.* || 36 ut publice *in marg.* || 37-38 excedat obscure scriptum

audiendam confessionem mulieris egreditur sine socio; paenitentia imposta est flagellatio coram octo sacerdotibus « per il spacio ch'ogn'un diceva un psalmo, cominciando il primo per il Miserere » (POLANCO, *ibid.*, p. 589).

⁶³ In ms. aperte ponitur punctum post verbum « totum ».

per se an vero per accidens. Si periculum per se vitari debet et re ipsa non vitatur, non absolverem huiusmodi; in periculis per accidens dispicerem qualitatem accidentis, et siquidem grave esset [et] vehemens, non absolverem; si non esset, absolverem, et tum consulerem evitandum et praesidia darem ad illud evitandum. Verum quodnam erit iudicandum periculum per se, quod per [f. 355r] accidens? Quum versemur hic in re morali, et de per se et per accidens morali iudicare debeamus, hoc igitur iudicari ex rebus praesentibus debet. Et tum ratio colligi poterit illud esse periculum per se peccati, quum fit aliquid quod, etiamsi alias forsan non sit peccatum mortale, tamen ita vel ex se vel ex circumstantiis connectum est cum actu mortali, ut quivis probus et doctus vir iudicet ex illo facto hoc sequi peccatum. Ut si quis semel rem habuit cum aliqua, solum esse cum illa, ubi conspici non possent, est periculum per se. Rursum, si lubricae sit naturae et facile alias ex occasione facinus patravit, solum esse cum aliqua, periculum habet per se. Et ne in his rebus non necessario diutius immoremur, prudens et exercitatus confessarius censebit num sit per se [f. 355v], an vero per accidens. Advertant vero animum confessarii, ut in periculis per se absolvendus peccator non est stante periculo, ita in per accidens nonnunquam etiam non posse. Sed dicat aliquis: quid si periculum vitari non possit sine scandalo, quod rationem peccati inducat, vel alioqui absque peccato non possit? Hoc auget difficultatem, non tollit; non enim facit ut illud non sit periculum evitandum; facit ut eximi non possit. Non erit igitur ille absolvendus, sed eo acrior danda opera, ut via aliqua investigetur qua possit periculum absque peccato depelli.

[62] 17. Omitto difficultates quae circa restitutionem [f. 356r] contingere et quidem frequenter solent. De illo tantum praestrin gam quod solet aliquando evenire, quum fit comperta obligatio ad restitutionem, et nihil impedit illam non fieri nisi voluntas confitentis vel negligentia, et pollicetur tamen se illam primo quoque tempore obiturum. Num erit illi credendum et largienda absolutio? Hic per se non videtur mihi absolvendus, si scivit se esse obligatum ad restitutionem; nam certum erit indicium quod non adducat efficacem voluntatem statim restituendi. Est igitur

⁵² non obscure scriptum || 55-56 Quum — debeamus in marg. || 62 ubi — possent in marg. || 67 adverant ms. || 68 non est in marg. || 70 rationem bis script. || 83 prius iudicium

illi persuadendum ut primum restituat, dein redeat ad absolutio nem. Quod si inscisset bona fide teneri se ad restitutionem, saltem statim faciendam, [f. 356v] et efficacem videatur concepisse voluntatem restituendi, absvolvi semel poterit; non iterum, si non restituisset. Per accidens posset sibi persuadere confessarius huiusmodi absvolvi posse ex circumstantiis personae vel aliis. Sed tum si, semel ita absolutus, rursus veniat, non levatus aere alieno, debet benebole ad restituendum dimitti.

[63] 18. Occurrit de illis etiam aliquid notare, qui quum possident plura beneficia ecclesiastica, quae de iure communi retinere non possunt, petunt tamen a nostris absvolvi, quod illa cum legitima Summi Pontificis dispensatione obtineant. Ego vero omitterem examinare an illa sit dispensatio legitima nec aliqua ex parte laboret, num surreptitia vel obreptitia sit; illud dicerem: [f. 357r] ipsos notorie possidere quae de iure non possunt beneficia, dispensationes non esse notorias; nobis videri non esse ex usu Societatis, si quis possit existimare quod ad huiusmodi pluralitatem beneficiorum conniveamus. Praeterea, quum ad meliora debeamus adducere confitentes, potius illi esset nobis persuadendum ut illa non utatur dispensatione. Itaque magna verborum modestia illi persuadendum ut alium adeat confessarium.

[64] 19. Unum si addam, pergam ad alia. Dificile est satisfactio nem sacramentalem imponere, iis praesertim qui et multa et gravia et inveterata peccata adducunt; et hac tempestate dificilius, ubi rigor ille satisfactionum antiquus est admodum debilitatus.

[f. 357v] Et tamen Concilium Tridentinum graviter praecipit: « Debent (inquit) sacerdotes Domini, quantum spiritus et prud entia suggesserit, pro qualitate criminum et paenitentium facultate salutares et convenientes satisfactiones iniungere; ne, si forte peccatis conniveant et indulgentius cum paenitentibus agant, levissima quaedam opera pro gravissimis delictis iniungendo, alienorum peccatorum participes efficiantur ». Hactenus Synodus ⁶³.

89 posset — confessarius in marg. || 91 non levatus — alieno sup. lin. et in marg. || 95-96 legitima ms. || 96 Ego vero in marg. || 6 pergam ad agere legitur ob chartam consumptam | 8 et inveterata in marg. || 10 Tridentinum in marg. || 15 probis in ms.

⁶³ Doctrina de sacramento paenitentiae (sessione XII, 25 novembris 1551) c. 8; DENZINGER, Enchir. symbolorum n. 905.

Ego sic dicerem, ut primum quidem pro gravitate et multitudine criminum et tenuitate contritionis persuadeatur confitenti quanta poena esset subeunda, praeser[f. 358r]tim quum satisfactio non solum imponi debeat ad dissolvendam poenam finitam remanentem, sed ad infirmitatis medicamentum, evitationem recidivi et novae vitae custodiam. Haec si illi persuadeantur, est deinde examinanda contritionis magnitudo, doloris scilicet et propositi vitandi peccata. Et primum illa iniungetur: quae faciet, quae patietur omnia ad satisfactionem applicet; simul pro magnitudine contritionis, maiorem vel minorem satisfactionem cogitare debet confessarius; dein explorandus est animus confitentis, quid suaviter recipere [f. 358v] velit et obiturus speretur, et iuxta hanc observationem imponenda est paenitentia, quae fere tria genera illa comprehendat: orationem, iejunium et eleemosynam. Quodsi videatur confitens debiliter contritus et parum constans futurus, posset illi ad unam hebdomaden satisfactio imponi, et exponendum, se non omnem satisfactionem iniunxisse; unde post 8 dies redeat ad confessionem; futurum, si melius in spiritu habeat, ut illi indulgeatur reliqua satisfactio vel levior substituatur. Haec quidem industria valet ad eos iuvandos qui firmum conceperunt propositum mutandi in melius vitam, et facile se [f. 359r] patiuntur adduci ad sacramentorum frequentiam. In aliis non erit ita efficax, nam compertum est usu eos non redire. Hi igitur alia sunt arte tractandi, ut simul magna paenitentia imponatur et denuntietur futurum fortasis, si ad confessionem post 8 vel 15 dies redeant, ut illis minuatur satisfactio, vel eximatur; dent operam ut a peccatis abstineant. Vel omnino mediocris est penitentia iniungenda, quae perseveret donec confiteatur; id consule ut faciat saltem post 15 dies, vel etiam 8 dari facultatem.

[65] Haec volui adnotare quae, si non sint necessaria, sint et plura, intererint nostra. Animum certe meum testabuntur et zelum perfectae administrationis huius sacramenti in cuius usu frequenti posita reformatio est Christianismi. Nam quum peccata deformant Ecclesiae faciem, et hoc sit unicum [f. 359v] remedium a Deo Ecclesiae datum ad peccata deflenda et delenda, ad sanandas conscientias, quis dubitare poterit, si ad praesidium hoc accurvant fideles, quin Ecclesia sit suo nitori, splendori, perfectioni, luci

²¹ evitationem obscure scriptum || 38 ita obscure script. || 41 redeant add. ad confessionem in marg., bis in ms. || 43-45 Vel omnino — facultatem in marg. || 47 intererint nostra obscure script. || 53 nitori obscure script., charta cons.

divinae restituenda et stabilienda? Hoc tam debet esse persuasum nostris, ut debeat quae dicunt, quae tractant, omnia cum eo destinare. Enitanter, iis praesertim qui usum non habent frequentius confitendi, ut ad confessionis frequentiam adducantur ⁶⁴. Nec tamen in confessionis frequentia est nobis consistendum. Nec devotio frequentius confitentium id pateretur. Purgatus enim animus semper ad meliora fertur. Ad frequentiam communis sacrae sunt omnes post [f. 360r] confessionis frequentiam adducendi. Est et hoc magnum ministerium Societatis, de quo hoc solum admonebo, ut diligenter nostri doceant ad sacram synaxim accedentes, quanta sit adducenda animorum puritas, quanta fides, quanta spes, quantum amoris desiderium; breviter: ⁶⁵ quanta devotio ad Christum Iesum in sacramento recipiendum. Nec tamen sinant illam praeparationem in infinitum abire vel in scrupulum evadere; sed his, si qui occurrerint, modum dispositionis imponant; deinde illis exponatur quanti fructus ex sacra synaxi proveniant, simul erudiantur quemadmodum illis uti possint fructuose. [f. 360r].

§ VIII. — ALIA MINISTERIA]

[66] Appeto ad finem huius tractationis. Itaque, quae sunt reliqua, compendio praestringam.

⁵⁴ restuenda ms. || 56-57 iis praesertim — confitendi in marg., videntur hic addenda

⁶⁴ Hic visum est dare aliquod autographum Natalis, quod circa confessarios invenimus in eodem codice ubi haec Exhortatio 6^a reperitur, videlicet, Instit. 18a, fol. 430bis^s, in aliquo folio independenti a reliquis omnibus. Ita se habet, quasi compendium vel pro memoria eorum quae cogitaverat scribere: «... Confessariis. Quam sit eorum ministerium excellens, legitima ac religiosa vocatio.

Magna igitur gratia, supra eorum captum. Haec est augenda magna concaepta fide ac spe et charitatis ferventis exercitiis. Quod proxim spectat in hoc foro, ut in omnibus, perfectionem adhibeat, nec satis sibi factum putet, si recte ac ordine suum officium [sic] fungatur sed si in melius semper in eo exhibendo profecerit.

Iudicis animum induat, commissarii Ecclesiae et Dei; [f. 430bisr] sit ergo benignus [ms. benidignus] simul et severus; sed ita severus, ut evadat severitas in benignitatem. Sit pater spiritus; qui, etiam quum castigat, amat.

Sibi soli est cura data, in eo foro (praesertim ubi nihil est reservatum [ms. resertatum]), eius quem audit; de illo est Deo rationem redditurus. Haec animarum cura quae incumbit omnibus confessariis . . . » [sic explicit folium]. In margine legitur: « Studeant super conscientiam; orent, consulant in genere, applicent omnia bona pro paenitentia ».

Quod ultimo loco in his primariis Societatis ministeriis ponitur,
75 ut ad «spiritualem consolationem praecipue intendat»⁶⁵ Societas, primum quidem refertur ad supra dicta omnia munia; simul exponit non esse illa ad necessarium dumtaxat fructum referenda, sed ita nobis esse entendum ut necessaria quae sunt ad salutem animarum ea quidem persequamur primum; neque tamen iis si-
80 mus contenti, sed ad perfectionem contendamus et animarum consolationem. Solet enim esse indicium alicuius perfectionis spiritualis consolatio⁶⁶ et ad perfectionem aspirare. [f. 361r] Quod vero addit «praecipue» intendat, primum ostendit alia esse quibus intendere debeamus; sed haec primo loco, primaria intentione et studio, esse nobis agenda; haec aliis esse preferenda;
85 et si tempus ad alia simul et ad haec gerenda non sufficeret, illa omittenda, his intendendum; praeterea intensionem et diligentiam innuit maiorem his esse ministeriis adhibendam.

[67] Quae hactenus dicta sunt, ministeria praecipua quidem
90 sunt et proprie nostra, et ad quae perfectio charitatis, quam ex
fine profitemur, [f. 361v] nos quasi unice applicat; sed non ita ta-
men, ut ad alia simul charitatis opera omnia non extendat. Neque
enim propterea minus vel debilius ad alia charitatis opera incum-
bere debemus, si per priorum occupationem liceat; sed eodem
95 fervore, diligentia, studio, cura, cum gratia et spiritu.

[68] Sed quae nam illa sunt alia opera? *Dissidentium reconciliatio*, quam complectitur 7^a beatitudo apud Mattheum ⁶⁷. Intelligimus enim de pace hominum inter se reconcilianda; nam, in sua amplitudine si accipiatur, superiora ministeria omnia ad hanc beatitudinem serviunt. Multum studii et operis posuerunt in hoc ministerio primi Patres, praesertim Pater Ignatius ⁶⁸, cum magno fructu. Verum solet hoc munus difficile ⁶⁹. [f. 362r]

[REDACTED]

74 primariis corr. ex praecipuis || 75 Societas in marg. || 77-78 fructum referenda in marg. || 81 indicium obscure script. || 92 omnia obscure script. || 96-97 Dissidentium reconciliatio subd. lin. || 99 in sua — accipiatur in marg.

⁶⁵ *Exposit debitum*, n. 3; MI, *Const.* I, 376.

⁶⁶ Reculat quo modo illam describat S. Ignatius in *Exerc.* n. 316 (*Regulae ad discernendos spiritus*, 1^a hebdomada, regula 3^a).

⁶⁷ Mt. 5, 9: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur ».

⁶⁸ Cf. *Memoriale L. Gonçalves* n. 261b (*F. narr.* I, 680).

⁶⁹ Finito folio abrumpitur sensus. In ms. deest unum folium in hoc qua-

[69] Nec ad hospitalia ¹⁰ mittendi sunt nostri absque consensu eorum qui illis praesunt; et est observatio accurata adhibenda ut cum aedificatione et fructu illic versentur. Et in carceribus quidem ⁵ illud nostris est iniungendum, ne se immisceant rebus in quibus reis cum iudicibus non convenit. Meminisse vero eos oportet esse pro iudice standum, quod diserte praecipit Ecclesiasticus, 8: « Ne iudices (inquit) contra iudicem, quoniam secundum quod iustum est iudicat » ¹¹. Neque vero contra iudicem est credendum confi- ¹⁰ tenti, etiam in confessione. Etenim non attinet necessario ad confessionem sacramentalem damnare iudicem vel testes, sed tum non confiteri peccatum, si per calumniam est accusatus; confessarius vero illum debet cohortari ad patientiam et rem totam permettere exteriori foro et iudicio [f. 362v] quod secundum acta et probata ¹⁵ legittime datur. Est alia ratio quapropter non debeamus pro reo agere; quod eodem negotio damnamus testes et actores. Forum sacrum paenitentiae a foro illo exteriori separatum est et esse debet. Et tamen, si sua confessione falsa se prodidit reus, debet sibi famam restituere, nec tamen condemnare iudicem; tum, si ²⁰ quid negavit in iudicio quod videat legittime esse probatum, illud debet confiteri. Reliqua ex theologis petantur.

In hospitalibus sive valetudinariis est cavendum ne nostri faemini ministrent, et ne eas quidem invisant; illarum poterunt audire confessiones et apud eas concionari. Subeant vero nostri 25 quae [*f. 363r*] videntur esse abiecta officia; et illis praecipue attendant qui periculose aegrotant. Nam in nosocomiis fructuose munus illud obitur iuvandi moribundos. Quod autem ad subventionem temporalem attinet, maior solet esse necessitas in carceribus, quam in hospitalibus. Haec enim fere suas habent certas 30 eleemosynas, quibus aegrotis providetur; in carceribus non item. Verum in eleemosynis procurandis magna debet adhiberi cautio, ne dum pro pauperibus illas petimus, pro nobis petere videamur et quasi ad nos avertere. Quocirca nec postulabit quispiam pro

8 in margine 8 || 15 iudcio ms. || 19 si del. quis | falsa in marg.

ternione 10°, qui tantum habet 15, non 16, sicut fere omnes ceteri ubi sunt hae exhortationes.

⁷⁰ Iuvat hic recordari verba *Formulae*: «... et eorum qui in carcerebus vel in hospitalibus inveniuntur piam subventionem et ministerium ». MI, *Const.* I, 376.

⁷¹ Eccli. 8, 17.

35 carceribus vel hospitalibus eleemosynam, nisi probante superiore [f. 363v]; et tum ne accipient nostri eleemosynas, sed praefecti carceris vel hospitalis, vel probatissimus vir aliquis, de quo nulla suspicio haberi possit quod alio convertat quas receperit eleemosynas.

40 [70] Curriculo quae reliqua sunt percurramus.

Reliqua charitatis opera. Non solum in hospitalibus et carceribus opera charitatis sunt a nobis exercenda, sed ubique omnia opera charitatis; ut nullum sit, quocumque eventu, quacumque vel necessitate vel occasione, qua exerere possimus in proximum charitatis et misericordiae opus, quod non avide et studiose persequamur; simul attinet haec voluntas ad animi [f. 364r] promptitudinem et charitatis fervorem.

Prout ad Dei gloriam et commune bonum expedire visum fuerit exequenda. Referuntur omnia ad finem Societatis gravi compendio.

50 Intelligenda tamen haec sunt ad eam perfectionem finis et amplitudinem, de qua tam multa in superioribus, esse referenda.

[71] Quod porro dicimus *prout visum fuerit*, libertatem significamus, quam in executione nostrorum ministeriorum et obtinemus et retinere debemus. Non enim ulla obligatione ad illa obstringi possimus, quam vocationis, instituti, charitatis, iuxta superiorum nostrorum liberum iudicium.

[72] *Et nullo pro suo in praedictis omnibus labore accepto stipendio.* Hunc locum iniungit [f. 364v] tamen Societas in Examine et 6^a parte Constitutionum ⁷². Et scite stipendio intellexit vel eleemosynam vel quicquid solet dari pro ministeriis; et, etiamsi ab aliis accipi absque vitio possit, ea omnia interpretamur constanter stipendum et prohibita nobis esse. Ita enim fit ut unice debeamus ad Deum eiusque clementissimum praemium respicere; unde robur spiritus accipient nostrae actiones, puritatem atque spiritus libertatem exerant ⁷³.

Se utilem exhibeat, proximo scilicet et sibi. Hoc faciet si cor

³⁶ sed corr. ex sive || 41 Reliqua — opera subd. lin. || 48-49 Prout — exequenda subd. lin. || 57-58 Et nullo — iniungit subd. lin. || 58 tamen lect. prob. || 59 stipendo ms. || 60-61 etiamsi — possit in marg. || 65 prius exerceant; in ms. exerceant, quia oblitus cancellare etiam c || 66 Se utilem exhibeat subd. lin.

⁷² Examen c. 1, n. 3; c. 4, n. 27; Constit. p. 6, c. 2, n. 7.

⁷³ Cf. de his Exh. 1567, n. 38, annot. 23.

suum, mentem, potentias, vim, executionem, se totum, suas [f. 365r] operationes omnes, Deo et obedientiae legitimae in Christo exhibeat, et veluti praebat movendas, dirigendas atque gubernandas ad maiorem Dei omnipotentis gloriam. Amen.

[f. 365v]

†

EXHORTATIO 7^a

[Propositio tractationis de subordinatione finium]

De fine Societatis audistis, fratres, et de mediis et via quae ad illum nos dicit ¹. Unde cognitionem spero accepisse vos Instituti singularem. Paucula si addamus de finium subordinatione et usu, ad reliqua progrediemur, Christo Iesu propitio.

Summus finis noster est Divinitas ipsa ac Trinitas superbenedicta. Hunc sequitur finis alias, illi coniungens perfecte, charitas infusa in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis ². [f. 366r] Haec, qua Deum in se respicit, finis dici potest sui ipsius, qua ad proximum spectat, proximum enim propter ¹⁰ Deum diligimus. Intelligimus tamen ferventem charitatem et ad perfectiora continenter incitatam finem esse nostrum, ut audistis. Ad huiusmodi finem omnia nobis referenda quum sint, sunt tamen inferiores fines, ad quos ita immediate aliqua referuntur, ut et ipsi particulares fines, et quae ad ipsos referuntur, ad summum ¹⁵ illum finem referri debeant.

⁶⁷ vim obscure script. || 69 velut in marg. || 1 in marg. cancel. de subordinatione finium || 3-4 Unde — singularem in marg. || 3 vos del. non vulgarem || 4-5 et usu in marg. || 16 debeant del. nam domorum professorum. In folio 366v cancellat sequentia: Novitiatus finis est, ut qui in probationibus versantur, eorum exploretur vocatio, procuretur profectus spiritus iuxta rationem instituti. — Collegiorum, ut nostri insti-tuantur in litteris [del.] perfecte, scilicet, sufficienter et religiose quidem, sufficienter atque etiam egregie iuxta finem studiorum uniuersique ab obedientia legitima destinatum. — Domorum professorum, ut exerceantur ea ministeria Societatis quibus proximi salus et perfectio procurare possit et. Sic explicit folium et id quod servatur ex hac adhortatione.

¹ Ita, de facto, in Exh. 5^a sermo fuit de duplice parte quae est in fine Societatis; in 6^a vero Exh. de mediis sive ministeriis quae in Formula Institutii continentur.

² Rom., 5, 5.